

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

Кафедра української мови,
літератури та методики навчання

**КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ДО ОВОЛОДІННЯ ПРАВОПИСНИМИ
НОРМАМИ УЧНЯМИ 5-ИХ КЛАСІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ
МОВИ**

Магістерська робота
зі спеціальності 014 Середня освіта
(Українська мова і література)
студентки 61-2 У групи
ННІ філології та історії

Тугайбей Діани Романівни

Наукові керівники:

кандидат педагогічних наук,
старший викладач

Корчова Олена Михайлівна;

кандидат філологічних наук, доцент

Медвідь Наталія Сергіївна

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	7
1.1. Основні положення компетентісного підходу в навчанні мови	7
1.2. З історії становлення правописної системи сучасної української літературної мови.....	144
1.3. Правописні норми в системі мовних норм сучасної української літературної мови.....	233
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ОВОЛОДІННЯ ПРАВОПИСНИМИ НОРМАМИ УЧНЯМИ 5-ИХ КЛАСІВ НА ЗАСАДАХ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ	298
2.1. Аналіз програм, підручників із теми дослідження.....	298
2.2. Аналіз рівня сформованості правописних умінь в учнів закладів загальної середньої освіти	365
2.3 Комунікативно орієнтовна система правописних вправ і завдань для учнів 5-их класів закладів загальної середньої освіти	5150
ВИСНОВКИ	643
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	676
ДОДАТКИ	797

ВСТУП

Актуальність дослідження. Українська мова відіграє важливу роль у житті українського суспільства та народу, адже нею людина може не лише спілкуватися, займатися певною діяльністю, а й орієнтуватися у величезному інформаційному просторі. Мова – важливий чинник загального прогресу суспільної економіки, науки і техніки, культури, впливає на становлення і розвиток країни, на гідність нації, на мовні та комунікативні здібності людини. Уміння спілкуватися завжди цінувалося. Сьогодні мовна та комунікативна грамотність мають соціальне значення: від комунікативної компетентності залежить не лише життєвий успіх індивіда, а й загальний добробут націй.

Компетентнісні методи навчання мови вважаються одним із найефективніших засобів вирішення стратегічних завдань мовної освіти на сучасному етапі суспільного розвитку. Контекст методів формулювання та реалізація забезпечують активізацію пізнавальної, психологічної та мовленнєвої діяльності учнів, свідому та особистісну мотивацію до здобуття знань та формування стійких компетентностей і вмінь, розвиток і реалізацію особистісної креативності, критичного та креативного мислення, самостійності, засвоєння соціальних норм, людських світоглядні цінності, уміння формувати переконання, відстоювати їх і керуватися ними.

Реалізація компетентнісного підходу суттєво стимулювала загальний розвиток лінгводидактики, відкривши нові перспективи практичного застосування її результатів шляхом удосконалення методики навчання всіх рівнів і аспектів мови, особливо орфографії та пунктуації. Кінцевим результатом переорієнтація сутності навчання має стати формування комунікативної компетентності, яка висуває підвищені вимоги до комунікативної функції, зрозумілості, значущості, логічності, чистоти і правильності писемного мовлення учнів.

Як складна система мова є найважливішим засобом спілкування. Функції мови в суспільстві, організація мовленнєвої діяльності, формування необхідної якості життя користувачів мови стали предметом занепокоєння багатьох учених, переважно лінгвістів (Н. Арутюнової□, Н. Бабич, Ф. Бацевича, О.

Білецького, І. Білодіда, Л. Булаховського, Ф. Буслаєва, В. Виноградова, Б. Головіна, В. фон Гумбольта, С. Єрмоленко, В. Звегінцева, Ю. Караулова, Л. Мацько, М. Плющ, О. Потебні, В. Русанівського, Ф. де Соссюра, Н. Хомського, Л. Щерби та ін.), психологів і психолінгвістів (Б. Баєва, І. Гальперіна, І. Зимньої□, М. Жинкіна, Д. Ельконіна, О. Леонтьєва, О. Лурії□, Ч. Осгуда, Є. Пассова, Ж. Піаже та ін.), лінгводидактів (О. Біляєва, Л. Варзацької□, В. Мельничай□ка, Т. Донченко, С. Карамана, О. Горошкіної□, Л. Паламар, М. Пентилюк, Г. Передрії□ та ін.).

Мета дослідження – розробити та науково обґрунтувати методикую оволодіння правописними нормами української мови учнями 5-го класу на засадах компетентнісного підходу.

Відповідно до поставленої мети визначено такі **завдання** магістерської роботи:

- 1) узагальнити основні положення компетентнісного підходу в навчанні мови;
- 2) проаналізувати принципи українського правопису;
- 3) охарактеризувати правописні норми в системі мовних норм сучасної української літературної мови;
- 4) з'ясувати сучасний стан оволодіння правописними нормами учнями 5-го класу закладів загальної середньої освіти;
- 5) розробити комунікативно орієнтовну систему правописних вправ і завдань для учнів 5-их класів закладів загальної середньої освіти.

Об'єкт дослідження – процес оволодіння правописними нормами учнями 5-их класів закладів загальної середньої освіти.

Предмет дослідження – форми, методи, прийоми, засоби оволодіння правописними нормами учнями 5-их класів на засадах компетентнісного підходу.

У процесі дослідження використано такі **методи** наукового пошуку:

- 1) *теоретичні*: аналіз і синтез наукових положень для визначення теоретичних засад дослідження;

2) *емпіричні*: констатувальний експеримент, педагогічне спостереження, аналіз чинних програм, шкільних підручників; анкетування, тестування, методи математичної обробки емпіричних даних.

Наукова новизна магістерської роботи полягає у тому, що вперше було проаналізовано та комплексно обґрунтовано компетентісний підхід до оволодіння правописними нормами учнями 5-их класів на уроках української мови.

Теоретичне значущість дослідження полягає в тому, що отримані результати та висновки сприятимуть розвитку теоретико-методологічних засад оволодіння правописними нормами учнями 5-их класів закладів загальної середньої освіти на засадах компетентісного підходу.

Практична значущість дослідження визначається тим, що пропонована методична система може бути використана вчителями з метою формування мовнокомунікативної □ компетентності учнів 5-тих класів.

Апробація і впровадження результатів дослідження. Основні положення магістерської роботи відображені у формі доповідей на науково-практичних конференціях різних рівнів, на щорічних звітних наукових конференціях, семінарах молодих учених Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка впродовж 2022-2023 рр.

Публікації. Основні положення і висновки магістерської роботи відображені у 3 публікаціях:

1. Биваліна Д. Основні засади компетентісного підходу до навчання української мови. *Сучасні тенденції та перспективи мовно-літературної освіти в Україні: збірник наукових статей*. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, 2023. С. 318–323.

2. Биваліна Д.Р. Правописні норми в системі мовних норм сучасної української мови: *Матеріали звітної науково-практичної конференції здобувачів вищої та фахової передвищої освіти* (м. Глухів, 23–24 травня 2023 року). Глухів : Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2023. С. 113–115.

3. Тугайбей Д. Р. Сучасний стан оволодіння правописними нормами учнями 5-х класів на засадах компетентісного підходу. *Глухівські наукові читання –*

2023. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук: збірник матеріалів XIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції молодих учених і студентів 6–8 грудня 2023 р. Глухів. 2023. С. 192-194.

Структура та обсяг магістерської роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури (69 позицій). Загальний обсяг роботи – 83 сторінки, із них – 65 основного тексту.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Основні положення компетентісного підходу в навчанні мови

Компетентісний підхід до навчання мови вважається одним із найефективніших засобів вирішення стратегічних завдань мовної освіти на сучасному етапі суспільного розвитку. Їх реалізація забезпечує активізацію пізнавальної та мовленнєвої діяльності учнів, усвідомлену особистісну мотивацію до набуття знань і формування стійких мовно-мовленнєвих навичок, розвиток і реалізацію особистісного творчого потенціалу, критичного та креативного мислення, сприяє засвоєнню соціальних норм, загальнолюдських світоглядних орієнтирів, формуванню комунікативної компетентності, що реалізується через особистісну здатність влучно висловлювати думки в усній і писемній формах, переконувати співрозмовників тощо [1].

Актуальність запровадження компетентісного підходу засвідчує Державний стандарт базової середньої освіти, концепція якого ґрунтується на означеному підході, зокрема визначено вимоги до обов'язкових результатів навчання здобувачів базової середньої освіти за дев'ятьма освітніми галузями [6].

Упровадження компетентісного підходу в освіті актуалізує проблему в методиці навчання загалом і української мови передусім, яка має бути спрямована на формування ключової компетентності, прописаної в Державному стандарті базової середньої освіти, – «вільне володіння державною мовою» [6].

Аналіз зазначеної проблематики постає в працях низки науковців, зокрема Н. Бібік, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко та інших.

Н. Бібік вважає, що компетентісний підхід дає змогу подолати відстань між освітніми ланками та «технологічно переозброїти вчителя» **[Ошибка! Источник ссылки не найден.]**.

На думку О. Овчарук, особливого значення сьогодні набуває компетентісний підхід, що розглядається багатьма системами освіти, як новий,

такий, що впливає не тільки на саму структуру знань, а й на якість навчання в цілому [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

Водночас О. Пометун наголошує, що підхід до процесу навчання як діяльності учнів потребує змін у поглядах на роль і співвідношення знань і умінь. Два традиційні завдання педагогіки: передавання знань і формування умінь їх застосовувати – послідовно замінюються одним. Знання й уміння (дії учня, у яких ці уміння реалізуються) розглядаються в єдності, адже засвоєння знань відбувається одночасно з формуванням способів дії [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

Досить обґрунтованим видається підхід О. Савченко, котра стверджує, що компетентнісний підхід визначається як спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток ключових (базових) і предметних компетентностей. Результатом такого процесу має бути формування загальної компетентності, що є інтегрованою характеристикою досягнень учня. Вона набувається в результаті навчання, особистого пізнавального й життєвого досвіду [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

У відомих нам дослідженнях «компетентність» тлумачиться як синкретичний термін, що поєднує готовність до цілевизначення, планування, дій, оцінювання і рефлексії, яка передбачає реалізацію багатьох дій, передусім таких: розуміти, продемонструвати, застосувати, довести, сприяти, використати, застосувати, оцінити, обрати, обґрунтувати, побудувати, розвинути тощо. З огляду на це вектор компетентнісного підходу до навчання мови має бути спрямований на спонукання здобувачів освіти до таких дій на кожному уроці.

Незважаючи на вагомі здобутки педагогів у дослідженні проблеми компетентнісного підходу в навчанні загалом, питання компетентнісного підходу до навчання української мови не можна вважати вичерпаним.

Сучасне суспільство потребує незалежних, активних і відповідальних громадян, здатних результативно діяти задля виконання актуальних соціальних, виробничих та економічних запитів. Це вимагає розвитку особистісних якостей і творчих навичок, формування вміння здобувати нові знання та самостійно

вирішувати проблеми, а також здатності адаптуватися і самореалізуватися в суспільстві. Відповідно, практичним завданням сучасної школи є впровадження компетентнісного підходу, який спрямовує освітній процес на формування та розвиток ключових компетентностей особистості.

Відповідно до Закону України «Про освіту» компетентність визначається як динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність **[Ошибка! Источник ссылки не найден.]**.

Згідно із Законом України «Про вищу освіту» зазначена дефініція трактується як здатність особи успішно соціалізуватися, навчатися, провадити професійну діяльність, яка виникає на основі динамічної комбінації знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей **[Ошибка! Источник ссылки не найден.]**.

Компетентність (від лат. *competens* (*competentis*) – належний, відповідний), за матеріалами словника іншомовних слів, означає поінформованість, обізнаність, авторитетність **[Ошибка! Источник ссылки не найден., с. 282]**.

Компетентність як властивість за значенням компетентний, тобто: 1) такий, що має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий; який ґрунтується на знанні; кваліфікований; 2) який має певні повноваження; повноправний, повновладний – вживається у тлумачному словнику української мови **[Ошибка! Источник ссылки не найден., с. 250]**.

Традиційна система освіти основну увагу акцентувала на набутті знань, умінь і навичок, що зводило знання до абсолюту й формувало відповідний підхід до навчання. Головна увага приділялася самим знанням, а те, для чого вони потрібні, залишалося поза увагою.

Компетентнісний підхід зміщує акцент із накопичення знань і навичок на розвиток здатності особистості практично застосовувати їх та діяти творчо. Це спонукає вчителя змінювати пріоритетність освітнього процесу з інформаційного на організаційно-творче навчання, оскільки вчитель стає

організатором навчальної діяльності, а учень відходить від пасивного засвоєння знань до дослідницької, активної, самостійної діяльності. Таким чином, процес навчання відбувається в розвивальній площині з проєкцією на самонавчання і саморозвиток здобувача освіти.

Компетентнісний підхід фокусується на формуванні здатностей вирішувати проблеми, які можуть виникнути в будь-яких ситуаціях чи сферах, передусім:

- 1) суб'єктивне світосприйняття;
- 2) міжособистісна комунікація;
- 3) критичне ставлення до себе та інших;
- 4) виконання різних соціальних ролей (громадянина, члена сім'ї, клієнта тощо);
- 5) здійснення вибору мотиву / рішення / професії / стилю життя / способу розв'язання конфлікту тощо;
- 6) захист персональних інтересів та уподобань.

Компетентний підхід базується на низці принципів, які сприяють ефективному навчанню. Одним із яких є ідея безперервності: невинний процес професійного самовдосконалення учителів, їх оволодіння новітніми інтерактивними методами забезпечує зворотній зв'язок з учнівським колективом, стимулює здобувачів освіти розвивати власні ідеї та вивчати нове самостійно.

Для загальноосвітньої школи найбільш обґрунтованою вважаємо трирівневу ієрархію А. Хуторського, а саме [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**]:

- ключові компетентності (загальний (метапредметний) зміст освіти);
- загальнопредметні компетентності (стосуються певного кола навчальних предметів та освітніх галузей);
- предметні компетентності (мають конкретний опис і можливість формування у межах навчальних предметів).

Сформовані ключові компетентності є базою для професійної компетентності. У цій площині проблеми мають бути чіткі розмежування:

загальноосвітня школа формує предметні, загальнопредметні і ключові компетентності; у системі вищої школи доцільно говорити про професійні, загальнопрофесійні й спеціальні.

У Державному стандарті базової середньої освіти чітко окреслено ключові компетентності, якими мають оволодіти учні після закінчення кожного з двох циклів – адаптаційного (5–6 класи) і базового предметного навчання (7–9 класи), та наскрізні вміння [25]. Серед основних компетентностей, за чинним документом [25], є: вільне володіння державною мовою; здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами; математична компетентність; компетентності в галузі природничих наук, техніки і технологій; інноваційність; екологічна компетентність; інформаційно-комунікаційна компетентність; навчання впродовж життя; громадянські та соціальні компетентності; культурна компетентність; підприємливість і фінансова грамотність.

Варто зазначити, що відповідно до чинного Державного стандарту базової середньої освіти укладено модельні навчальні програми з української мови для 5–6 класів з метою поетапного впровадження в умовах Нової української школи (наприклад, за авторства Н. Голуб та О. Горошкіної; О. Заболотного, В. Заболотного, В. Лавринчук, К. Плівачук та Т. Попової [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**]).

Суть компетентнісного підходу до навчання мови задекларована в Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти, де зазначено, що компетентності формуються в учнів у процесі набуття досвіду користування мовою [4].

За означеним підходом, домінує не інформованість учня, а вміння розв’язувати проблеми, що можуть виникнути в будь-яких ситуаціях, зокрема таких:

- пізнання довкілля і формування власної картини світу;
- оцінювання і реагування на світ довкола себе;
- міжособистісна взаємодія;
- оцінювання вчинків (своїх і чужих);

- освоєння сучасної техніки і технологій;
- виконання соціальних ролей (громадянина, члена сім'ї, пасажира, покупця, клієнта, глядача, жителя міста, друга та ін.);
- споживацьке й естетичне оцінювання;
- здійснення певного вибору (мотиву, рішення, професії, стилю життя, способу розв'язання конфлікту тощо);
- розв'язання власних життєвих проблем та ін.

Відповідно до зміни парадигми навчання, переорієнтування на компетентнісний підхід перегляду й ретельного добору потребують принципи, форми, методи і прийоми навчання, спрямовані на збереження результатів навчання поза закладом освіти.

Варто звернути увагу на принципи навчання в межах компетентнісного підходу до навчання української мови. Окрім загальнодидактичних (науковості, доступності, наступності і перспективності, послідовності, наочності), для навчання мови актуальними є такі специфічні принципи:

- мотиваційного забезпечення процесу навчання;
- ціннісного орієнтування;
- усвідомленості;
- життєвої доцільності і дієвості знань;
- забезпечення розвитку емоційних потреб учнів;
- спрямованості навчання на всебічний і гармонійний розвиток;
- співпраці і взаємної підтримки;
- особистісної активності, органічності, індивідуальності та суспільної активності.

Саме такі принципи простежуються в проаналізованих авторських підручниках з української мови, зокрема за загальною редакцією О. Глазової, а також О. Заболотного [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

З огляду на це варто визначити такі об'єкти оцінювання навчальних досягнень з української мови учнів, які відповідають поставленим цілям і завданням, а саме:

- 1) знаннєвий складник (знання, здобуті на уроці в умовах спільної діяльності та самостійно);
- 2) діяльнісний складник (навички та вміння, сформовані на основі набутих знань);
- 3) творчий складник (здатність застосовувати знання, уміння та навички в нових умовах);
- 4) емоційно-ціннісний складник (здатність регулювати власні емоції, відчувати, розуміти та адекватно реагувати на все, що оточує; узгоджувати свої дії з духовними та моральними цінностями);
- 5) поведінковий складник (здатність ініціювати та реалізовувати конкретні дії та ідеї; здатність самостійно приймати рішення та нести за них відповідальність; усвідомлювати й оцінювати різні життєві ситуації; самостійно та результативно вирішувати життєві проблеми);
- 6) особистісний складник (вираження позитивних особистісних якостей: почуття гідності; повага до гідності інших; цілеспрямованість, чуйність тощо).

Компетентнісний підхід висуває на перше місце не інформованість учня, а вміння розв'язувати проблеми, що виникли у конкретних ситуаціях, за допомогою здобутих знань і набутих умінь. Найвищу оцінку зможе отримати здобувач, який продемонструє не лише знання, уміння, а й здатність до результативного застосування їх у певній запропонованій життєвій ситуації. Відповідно до цього навчання сприятиме формуванню лідерів майбутнього, готуючи їх до вирішення актуальних потреб, розвиваючи відповідні навички для досягнення особистісного успіху.

Отже, компетентнісний підхід до навчання мови є одним із результативних засобів вирішення стратегічних завдань сучасної мовної освіти. Його положення спрямовано на активізацію пізнавальної та мовленнєвої діяльності здобувачів освіти, формування комунікативної компетентності, що реалізується через особистісну здатність влучно висловлювати думки в усній і писемній формах, переконувати співрозмовників тощо. Переорієнтація на компетентнісний підхід до навчання української мови передбачає зміни в змісті

(перегляд навчальної програми, запровадження нової концепції підручникотворення), організації (зміна форм, методів, принципів, засобів навчання), контролі (удосконалення критеріїв оцінювання навчальних досягнень), якості освітнього процесу.

1.2. З історії становлення правописної системи сучасної української літературної мови

Розділом мовознавства про мову в її писемній формі є орфографія (від гр. *orthos* – правильний і *grapho* – пишу), яка вивчає і встановлює однотипність написання мовних одиниць, тобто є системою загальноприйнятих правил про способи передачі мови в писемній формі і одночасно системою однотипних написань, що склалися історично [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**, с. 12]. Таку систему приймають і послуговуються носії мови.

Орфографія разом із графікою (системою літер для позначення типових звуків і звукосполук) та пунктуацією (системою розділових знаків для позначення інтонаційного членування тексту) є підсистемою правопису будь-якої мови.

Український правопис розпочинається від кінця минулого тисячоліття. Очевидно, ці джерела сягають IX ст. від Різдва Христового, а можливо, і давніше, бо в IX ст., коли з'явився переклад Євангелії та Псалтиря з грецької мови, староукраїнське письмо повинно було вже бути добре розвиненим [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

Український правопис – система загальноприйнятих правил української мови, які визначають способи передавання мовлення на письмі. Правопис охоплює орфографію та пунктуацію, зазвичай складається історично, відбиваючи давні традиції або нові тенденції в передаванні звуків, слів і форм, що виявляються в кожній писемній мові на різних етапах її розвитку [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**, с. 4].

З розвитком нової української літературної мови, яку пов'язують з виходом у світ «Енеїди» І. Котляревського, письменники шукали засобів для

передавання справжнього звучання слів, а не йшли за давнім традиційним написанням [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**, с. 5].

Важливим для становлення правописної системи української мови став друк у 1908–1909 рр. 4-томного «Словаря української мови» за редакцією Б. Грінченка, правописні засади якого було запроваджено в усіх українських виданнях [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

Загалом, за дослідженнями І. Ющука [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**], в історії українського правопису доцільно виділяти чотири етапи:

1) слов'янський правопис, започаткований творцями слов'янської азбуки» для богослужбових та частково світських текстів. У період від XIV до XVI ст. панував правопис, розроблений тирновським (болгарським) патріархом Євтимієм. Проблема відсутності сталого правопису, наближеного до живої української мови, постала в Україні з другої половини XVI ст., з початком заснування шкіл та друкарень;

2) 1619 р. – кінець XVIII ст. – другий етап становлення українського правопису, пов'язаний з «Грамотікою Славенския правильное Сінтагма» М. Смотрицького (1619 р.). Орфографія цього періоду вирізняється ознаками української фонетики:

- розмежовано букви *г* і *г*;
- запроваджено буквосполучення *дж* і *дз* для позначення відповідних українських звуків;
- узаконено вживання букви *й*.

Правопис Смотрицького функціонував в Україні до XIX ст. У березні 1708 р. за наказом царя Петра стародавню кирилицю дозволено вживати тільки для церковних видань, натомість для загального послуговування введено «гражданку» – «спрощене» кириличне письмо.

«Гражданка» вже не мала букв, характерних для української вимови (наприклад, *г*), надрядкових знаків, властивих кирилиці, які наближали літературну мову до вимови живої. Українське письмо стало максимально наближене до російського [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

Видрук «Енеїди» І. Котляревського (1798 р.) засвідчив ототожнення розмовної мови і літературної та знову актуалізував питання українського правопису. Етимологічний характер староукраїнського правопису та зросійщена гражданка не відповідали новій українській літературній мові. Усе це вказувало на потребу запровадження правописної системи, що ґрунтується на фонетичному принципі;

3) XIX ст. – намагання знайти оптимальний варіанти правопису сучасної української мови. У цей період значущим для становлення вітчизняної правописної системи стала українська граматика О. Павловського (1818 р.). У виданні започатковано передавання звука, що походить з давніх [o], [e], [i] через [o], (*стіл, тобі, тінь*) [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

Натомість М. Максимович відстоював етимологічний правопис, водночас прагнув наблизити його до живої вимови. Так з'явилися «дашки́» над давніми [e] та [o], що перейшли в [i] [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

Помітну роль в історії розвитку українського правопису відіграла «Русалка Днѣстровая» (1837 р.) за редакції «Руської трійці» – Шашкевича, Головацького і Вагилевича. Автори збірника першими вжили ті ознаки правописної системи, які збережено в українській письменності й тепер, зокрема:

- вилучено *ь* (*єр*);
- послідовно замінено *ы* на *и*;
- давні [e] та [o] передано через *і*;
- послідовно вжито давнє церковне *є*;
- уперше вжито *йо, ьо* [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

Одним із популяризаторів цього правопису був П. Куліш. «Кулішівка» стала засобом систематизації та популяризації найкращих ознак українського правопису того часу.

У 70-х рр. XIX ст. в Києві група українських діячів культури під керівництвом мовознавця П. Житецького, до якої входив і М. Драгоманов, випрацювали «драгоманівку», що вирізнялася введенням літери *і*; позначенням м'якості приголосних позначає через *ь* (*земля*); уживанням *і* замість

апострофа; позначенням [шч] буквосполученням *шч* [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

У 1886 р. вийшов відомий «Малорусско-німецкий словарь» Є. Желехівського, у якому знаходимо вже той фонетичний правопис, який у 1893 р. влада запровадила у школах Галичини. Особливістю «желехівки», було послідовне вживання *ї* не тільки на початку складу замість [йі], але й після приголосних на місті давніх *ѣ* та *е*: *сніг, тіло, діло* тощо [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

У 1908–1909 рр. вийшов з друку відомий «Словарь української мови» Б. Грінченка, правопис якого був прийнятий у всіх українських редакціях. «Грінченківка» була наслідком спільної праці письменників і науковців ХІХ ст. [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**];

4) від ХХ ст. – унормування українського правопису на державному рівні.

Знаковим для становлення української правописної системи став 1918 рік, коли було опубліковано проєкт офіційного українського правописного кодексу, запропонований професором Іваном Огієнком [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**]. У доопрацюванні проєкту згодом узяли участь академік А. Кримський та професор Є. Тимченко. У 1919 році цей проєкт було видано під назвою «Головніші правила українського правопису». Цього ж року спільне зібрання Української академії наук схвалило «Найголовніші правила українського правопису» – перший в історії України офіційний загальнодержавний правописний кодекс. В умовах складних геополітичних змін, війн і соціальних катаклізмів він мав значущий вплив на формування української мови як національного феномену [**Ошибка! Источник ссылки не найден., с. 5**].

Офіційно схваленого й обов'язкового для вжитку українського кодексу орфографії не було аж до 1921 року, коли вийшли друком «Найголовніші правила українського правопису», створені Українською АН під керівництвом академіка А. Кримського [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

Цей правопис, підґрунтям укладання якого була мовна практика визначних українських письменників і перекладачів, утілював специфіку

історичного й діалектного підґрунтя української мови, демонстрував характерні ознаки української мови порівняно з іншими слов'янськими мовами.

Новий повний орфографічний кодекс, яким і тепер в основному послуговується українська діаспора, вийшов у 1928 році, відомий в історії як «скрипниківський», бо його затвердив нарком освіти УРСР М. Скрипник **[Ошибка! Источник ссылки не найден.]**.

У травні 1928 року в Харкові відбулася правописна конференція, яка схвалила новий, розширений український правописний кодекс. Зберігаючи традиційну українську графіку, учені докладно опрацювали орфографію та вперше унормували правила української пунктуації **[Ошибка! Источник ссылки не найден.]**. За результатами роботи конференції правописна комісія підготувала проєкт всеукраїнського правопису, в опрацюванні якого взяли участь мовознавці з Наддніпрянщини й західноукраїнських земель. Від імені держави 6 вересня 1928 року цей Український правопис, який отримав неофіційну назву «харківський», було прийнято. Та вже за кілька років після згортання політики «українізації» за вказівкою тогочасної радянської влади до «харківського» правопису внесли суттєві зміни, скасувавши низку його норм як «націоналістичних» і таких, що «покликані штучно відірвати українську мову від великої братньої російської». Репресований «харківський» правопис із деякими змінами й доповненнями залишався чинним на західноукраїнських землях поза Українською РСР і в переважній частині української діаспори **[Ошибка! Источник ссылки не найден., с.6]**.

Наступне видання правопису було вже зорієнтоване тільки на східноукраїнські правописні традиції **[Ошибка! Источник ссылки не найден.]**. У 1933 р. Народний комісаріат освіти УСРР схвалив інший правопис, який із незначними змінами й доповненнями (упродовж 1930-х рр., 1946 р., 1960 р.) діяв до 1989 р. З алфавіту було свавільно вилучено літеру г, що вплинуло на функціонування графічної та фонетичної систем мови **[Ошибка! Источник ссылки не найден., с.6]**.

Український правопис 1933 р. потребував ґрунтовного доопрацювання. Цю роботу під керівництвом акад. Л. Булаховського було завершено в

1945 році, у 1946 році оновлений Український правопис було видруковано **[Ошибка! Источник ссылки не найден.]**.

Нову редакцію Українського правопису затверджено в 1989 р. і опубліковано в 1990 р. У цьому виданні поновлено літеру г, уточнено й доповнено окремі правописні норми.

Виправлене і доповнене 4-е видання Українського правопису 1993 р. істотно не відрізняється від попереднього, але в ньому поширено правило передавання іншомовного *i* через *и* після «дев'ятки» на низку власних назв, розширено сферу використання закінчень - у(ю) в родовому відмінку іменників II відміни, уточнено правила написання складних слів тощо **[Ошибка! Источник ссылки не найден.]**.

У 2015–2018 рр. Українська національна комісія з питань правопису, до якої увійшли фахівці мовознавчих установ Національної академії наук України та представники закладів вищої освіти з різних регіонів України, розробила проєкт нової редакції Українського правопису. Після громадського обговорення його схвалено на спільному засіданні Президії Національної академії наук України та Колегії Міністерства освіти й науки України 24 жовтня 2018 року **[Ошибка! Источник ссылки не найден., с. 6]**. Правопис схвалив Кабінет Міністрів України (Постанова № 437 від 22 травня 2019 року). Із 3 червня 2019 року він почав діяти в Україні [10].

Сучасна редакція Українського правопису повертає до життя деякі особливості правопису 1928 р., які є частиною української орфографічної традиції і поновлення яких має сучасне наукове підґрунтя. Водночас правописна комісія керувалася розумінням того, що й мовна практика українців другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст. вже стала частиною української орфографічної традиції. Поділяючи думку про злочинний характер репресивних дій тоталітарного режиму щодо «харківського» правопису і його творців, кодифікатори мови не можуть знехтувати тим, що мову народу творить його історія: мова змінюється, і правопис має відображати її сучасний стан. Нинішня українська мова – це багатофункціональна мова з розвиненою різноплановою стилістикою, сучасною науковою термінологією, це мова, яка

взаємодіє з багатьма світовими мовами [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**, с. 6–7].

Сучасна українська мова є відкритою і динамічною структурою. Змінюється лексикон, з'являються нові терміни в різних сферах суспільної комунікації, виникає потреба адаптації загальних і власних назв до раніше сформульованих орфографічних правил. Оновлений правопис систематизує зміни в сучасній мовно-писемній практиці, визначає правила написання нових мовних одиниць, усуває застарілі форми, спрощує і, де це можливо, уніфікує орфографічні норми. Водночас зберігає підхід до мови як знакової системи й суспільного явища [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**, с. 8–9].

Правописна норма, з одного боку, ґрунтується на тісних зв'язках елементів сучасної мовної системи, що відображається на письмі, а, з другого, – на дотриманні мовної традиції і на залежності від неї. Як і система, традиція є закономірним регулятором мовної норми [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**, с. 7].

Реагуючи на виклики мовної практики, сучасна редакція правопису розширила межі використання орфографічних варіантів. Кожний історичний період розвитку мови має свою варіантну динаміку. Нова редакція правопису є кроком до розв'язання цього завдання з позицій історичної й етнографічної соборності української мови й української нації [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**, с. 8].

В основу правописної системи сучасної української літературної мови покладено принципи української орфографії та пунктуації як підсистем українського правопису. Орфографія сучасної української літературної мови ґрунтується на чотирьох принципах орфографії:

- 1) фонетичний;
- 2) морфологічний;
- 3) історичний;
- 4) диференційний [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

Основою фонетичного принципу української орфографічної системи є звук. Букви, передані на письмі за цим принципом, мають те звукове значення,

що закріплене за ними в алфавіті. Отже, слова за фонетичним принципом на письмі передаються відповідно до їхньої літературної вимови: *небо* – [небо], *сон* – [сон] тощо [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

За **фонетичним принципом** позначаються:

- 1) спрощення в групах приголосних: *радісно, тижневий, чесний*;
- 2) зміна приголосних [г], [к], [х] в іменниках і прикметниках перед суфіксами *-ств(о), -ськ(ий)*: *убогий* – *убозтво*; *своjak* – *своjцтво*;
- 3) написання [о] та [е] після шиплячих: *жолудь, чотири, учора*;
- 4) написання [а] відповідно до вимови в словах перед постійно наголошеним складом з [а]: *багатий, багач, гаразд*;
- 5) написання букви у на місці давніх [о], [е], [ь] у словах *будяк, мачуха, парубок* [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

Морфологічний принцип української орфографії полягає в збереженні однакового написання тих самих значущих частин слова, або морфем, незалежно від їхньої позиції та реального звучання в різних формах того самого слова чи групі споріднених слів: *легенько* – *легко*. Основною вихідною одиницею, на якій ґрунтується морфологічний принцип, є морфема [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

Морфологічному принципу відповідає більшість правил написання українських суфіксів, префіксів, закінчень, відтворення на письмі чергувань у коренях слів, суфіксах і префіксах, зокрема:

- 1) передача ненаголошених [е], [и] в коренях слів: *весна́* – *вє́сни*, *життя́* – *жи́ти*;
- 2) збереження буквеного позначення фонемі в позиції дзвінкий перед глухим і навпаки: *вогкий, боротьба, просьба*;
- 3) збереження фонетичної передачі прийменника з перед глухим приголосним наступного слова: *з тобою, з хати, з шелестом*;
- 4) розрізнення префіксів *пре-, при-*: *пречудовий, прибути, прилюдний*;
- 5) збереження фонем кореневої морфемі й закінчення в дієслівних формах на *-ися, -ться*: *снишся, збирається* [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

Історичний, або *традиційний*, принцип української орфографії полягає в тому, що слова передаються на письмі за традицією. У сучасній формі літературної мови таке написання не вмотивоване ні вимовою, ні граматичною структурою слова, проте саме таке написання було усталене раніше. Цей принцип домінує тоді, коли встановлення фонемі в сильній позиції неможливе: *їхати*, *юнак*, *щока*, *яр*, *Єва*, *любити* тощо [Ошибка! Источник ссылки не найден.].

Диференційний, або смисловий, принцип написання залежать від значення слова у конкретному контексті. Вони орфографічно регулюють розрізнення смислу тих слів і словосполучень, що не розрізняються фонетично. За диференційним написанням букви асоціюються безпосередньо із смислом слова, а не із звуками чи фонемами: *компанія (товариство) – кампанія (сукупність заходів, операцій); явір (дерево) – Явір (прізвище), велика ведмедиця (тварина) – Велика Ведмедиця (сузір'я)* [Ошибка! Источник ссылки не найден.].

Українська пунктуація як складник правописної системи ґрунтується на трьох принципах – структурному (граматичному, синтаксичному), смислового та інтонаційному [Ошибка! Источник ссылки не найден.; Ошибка! Источник ссылки не найден.].

Структурний (граматичний, синтаксичний) принцип ґрунтується на синтаксичному членуванні писемного мовлення. Розділові знаки, уживання яких зумовлено таким принципом, є обов'язковими. Вони відділяють прості речення, частини складного речення, однорідні, відокремлені члени речення; виділяють граматично не пов'язані, але введені в структуру речення, компоненти – вставні і вставлені конструкції, звертання тощо. Українська пунктуація, за цим принципом, є стабільною, загальноприйнятою та обов'язковою [Ошибка! Источник ссылки не найден., с. 489; Ошибка! Источник ссылки не найден., с. 419].

Смисловий принцип передбачає використання розділових знаків для розчленування тексту на смислові частини, для відокремлення різних за змістом речень і частин складного речення, для виділення слів і

словосполучень, що мають особливе значення [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**, с.489].

Інтонаційний принцип передбачає використання розділових знаків для передачі інтонаційної структури висловлювання, для виділення інтонаційно виділених частин речення, для розрізнення різних типів речень за інтонацією [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**, с. 490].

Охарактеризовані принципи української пунктуації функціонують не ізольовано, а в комплексі, один із них можна виділити тільки умовно [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**, с. 490, **Ошибка! Источник ссылки не найден.**, с. 420].

Отже, основними складниками української правописної системи є орфографія та пунктуація. Український правопис, що склався історично, відбиває давні традиції та нові тенденції в передаванні мовних одиниць. Сучасна редакція Українського правопису повертає до життя деякі особливості правопису 1928 р., які є частиною української орфографічної традиції і поновлення яких має сучасне наукове підґрунтя. Оновлений правопис систематизує зміни в сучасній мовно-писемній практиці, визначає правила написання нових мовних одиниць, усуває застарілі формулювання, проте не порушує усталені принципи української орфографії (фонетичний, морфологічний, історичний, диференційний) та пунктуації (структурний (граматичний, синтаксичний), смисловий, інтонаційний).

1.3. Правописні норми в системі мовних норм сучасної української літературної мови

Найголовніша ознака літературної мови – це її унормованість. За словником лінгвістичних термінів, мовна норма – це «сукупність мовних одиниць різних рівнів (фонетичних, лексичних, граматичних), поєднаних у

висловлювання за правилами, прийнятими в суспільстві, що користується цією мовою» [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

Мовною нормою є будь-яке усталене й загальноприйняте в мові явище – звук, сполучення звуків, морфема, значення слова чи фразеологізму, форма слова, той чи інший різновид словосполучення чи речення, синтаксичної нечленованої конструкції. Кожне з цих явищ сприймається як зразок і як обов'язкова одиниця для використання всіма носіями мови [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

Літературна норма трактується як сукупність загальноприйнятих правил реалізації мовної системи, закріплених у процесі суспільної комунікації [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**, с. 5]; «вироблені в писемно-літературній практиці правила використання мовних одиниць та кодифікація цих правил у словниках і граматиках» [21]. Таке дефініціювання узагальнює змінність норм упродовж історичного розвитку мови, їх чутливість до свідомої регуляції; вказує на те, що норма є запорукою існування мовних традицій, засобом єдності літературної мови та консолідації національної культури [1].

Мовні норми пов'язані з мовним чуттям і суспільними правилами мовного спілкування. Саме завдяки мовним нормам кожна національна мова вирізняється з-поміж інших.

За узагальненнями Н. Бондаренко, джерелами мовної норми літературної мови є загальноприйняте слововживання, класичні твори художньої літератури, результати лінгвістичних досліджень, перевірені мовною практикою, дані опитувань, анкетувань [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

Близькою є думка сучасних лінгводидактів [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**, с. 6], які становлення мовної норми асоціюють із функціонуванням та розвитком мовної системи, даними мовознавчих досліджень, творами художньої літератури, публікаціями в ЗМІ, соціально-інформаційною практикою носіїв мови.

Серед ознак мовної норми вирізняються:

- відносна стабільність (впливає мовна традиція, уживання мовних явищ у красному письменстві);

- динамічність (відносна мінливість норми, пов'язана з безупинним розвитком мови внаслідок колективної практики її носіїв);
- поширеність;
- загальноживаність;
- обов'язковість;
- відповідність можливостям мовної системи;
- кодифікованість (узаконеність – у словниках, граматиках, підручниках)
[**Ошибка! Источник ссылки не найден.**, с. 5].

Мовне явище вважають нормативним, якщо воно:

- відповідає структурі та системі мови;
- регулярно і масово вживається в спілкуванні;
- визнається і схвалюється суспільством.

Порушення мовних норм зумовлює утруднення спілкування, є причиною складностей в комунікації мовців, негативно впливає на імідж мовця, може стати приводом висміювання мовних звичок особи [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**, с. 5].

Загалом унормованість є ознакою всіх рівнів мовної структури, що проєктуються в розділах мовознавства – орфоепії, орфографії, акцентології, лексикології, фразеології, морфології, синтаксисі, стилістиці, пунктуації. Класифікація мовних норм зумовлюється мовною системою та структурою. Розрізняють орфоепічні, фразеологічні, морфологічні, синтаксичні, пунктуаційні, стилістичні норми (табл. 1.1).

Система норм сучасної української літературної мови

(укладено за матеріалами [1; 2; 3, с. 5–14; [Ошибка! Источник ссылки не найден.](#)]

Мовні норми	Регулюють	Наприклад
Орфоепічні	правильну вимову звуків, звукосполучень	[дуб], [степ], [спитати], [молод□ ба], [прз□ ба]
Акцентуаційні	наголошування слів	твого́, прияте́ль, пере́пис, кварта́л, одно́го, кропива́, завда́ння, нові́й, одно́літок, сі́лькoгocпoдaрський
Лексичні	слововживання	не співставляти, а зіставляти; не учбовий, а навчальний; не на долонях рук, а на долонях; не міроприємство, а захід
Фразеологічні	уживання фразеологізмів (стійких словосполучень) відповідно до значення та мети й умов спілкування	за боки братися – тобто «сильно сміятися», розмовний стиль
Морфологічні	уживання граматичних форм слів: відмінкових закінчень, родів, чисел, ступенів порівняння тощо	кличний відмінок: пане ректоре, пані вчителько, Вікторе Андрійовичу, Ігорю Петровичу; давальний відмінок: викладачу і викладачеві, ректору і ректорові, декану і деканові; рід іменників: зал і зала; ступені порівняння: найкращий (а не самий кращий) тощо
Синтаксичні	побудову словосполучень і речень, уживання прийменників, тобто правильне поєднання слів за змістом у відповідних граматичних формах	завідувач (чого?, а не чим?) кафедри української мови (а не кафедрою); нагорода, яку він здобув (а не здобута ним нагорода); робота за

		<i>контрактом</i> (а не <i>по контракту</i>)
Орфографічні	правила написання слів та їхніх частин	<i>пів яблука, будь-хто</i> (правопис слів разом, окремо, з дефісом), <i>Хотинський замок</i> (правопис великої літери) тощо
Пунктуаційні	уживання розділових знаків	<i>Праця людини – окраса і слава</i> (тире між підметом і присудком у простому реченні)
Стилістичні	норми доцільного відбору мовних засобів залежно від ситуації спілкування	прийменник <i>зі</i> обмежено функціонує в науковому стилі, натомість домінує <i>із</i> ; епітети, метафори, порівняння тощо є ознакою художнього стилю

Мовні норми відрізняються за функціонуванням. Наприклад, акцентуаційні реалізуються тільки під час усного спілкування, натомість правописні (орфографічні та пунктуаційні) унормовують писемне мовлення. Інші ж норми є універсальними, вони врегульовують як усне, так і писемне комунікування. Такими, наприклад, є норми, що регулюють лексичний склад та граматичну будову мови, адже за будь-яких умов спілкування необхідно вживати слово відповідно до його значення («лексикою керує сам мовець») та утворювати форму чи будувати речення відповідно до правил граматики («граматика керує мовцем») [Ошибка! Источник ссылки не найден., с. 17].

Усталені правила передачі писемного мовлення формуються з правил граматики. Як слушно зазначав І. Білодід, правопис відображає розвиток мови, що відбувається шляхом поступового і тривалого накопичення нових якісних елементів і відповідного відмирання старих. Історичні процеси становлення нормативності української мови простежуються в правописах 1919 р., 1921р., 1929 р.

Л. Струганець справедливо наголошує на знаковості для українського мовознавства 1927 року, коли в Харкові відбулася правописна конференція, що заклала підвалини нормування української мови [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

Український правопис 1929 року, укладачами якого були А. Кримський, О. Курило, Є. Тимченко та інші, фіксує наддніпрянську та західноукраїнську правописні практики. Саме цим пояснюється орфоепічна й орфографічна варіативність – «аудиторія» і «авдиторія», «кафедра» і «катедра», «міф» і «міт», «радості» і «радости», зруйнована правописом 1933 року і справедливо відроджена у 2019 році [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**, с. 14–15].

Кодифікація правописних норм, на відміну, наприклад, від лексичних чи синтаксичних, більш стійка. У площину писемного мовлення потрапляє не все те, що є в усному спілкуванні, а лише науково обґрунтований і функційно доречний варіант уживання мовної одиниці.

Оволодіння мовними нормами літературної мови є двоступеневим процесом. З одного боку, необхідно засвоїти систему лінгвістичних знань, а з другого, – прагнути до систематичного використання мовних одиниць відповідно до комунікативних ситуацій.

Основне завдання шкільного курсу української мови полягає у формуванні культури мовлення учнів, тобто в забезпеченні вміння змістовно і грамотно (на всіх виучуваних рівнях – фонетичному, лексичному, граматичному, правописному та стилістичному) обмінюватися думками [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**]. Одним із важливих критеріїв культури мовлення особистості є правильність як дотримання мовних норм в усному й писемному спілкуванні [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**, с. 5, 17]. Порушення мовних норм є причиною семантичного дисонансу, комунікативних труднощів та конфліктів.

Отже, завдяки мовним нормам кожна національна мова вирізняється з-поміж інших. Нормативність стосується усіх рівнів мовної системи і структури, за якими здійснюється класифікація мовних норм. Розрізняють

орфоепічні, акцентуаційні, орфографічні, лексичні, фразеологічні, морфологічні, синтаксичні, пунктуаційні, стилістичні норми.

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ОВОЛОДІННЯ ПРАВОПИСНИМИ НОРМАМИ УЧНЯМИ 5-ИХ КЛАСІВ НА ЗАСАДАХ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ

2.1. Аналіз програм, підручників із теми дослідження

Високий державний статус української мови, її значущість і потреба в повноцінному оволодінні вимагають постійного розвитку теорій і методик навчання мови з метою комплексного і системного розв'язання проблем навчання, виховання, розвитку, формування цінностей і світоглядних орієнтирів [38].

Компетентнісний підхід до навчання мови визнано одним із найефективніших інструментів вирішення стратегічних завдань мовної освіти на сучасному етапі розвитку суспільства. Розробка та впровадження компетентнісного підходу суттєво стимулювала розвиток мовної освіти в Україні та створила нові перспективи для практичного використання її результатів [39].

Компетентнісний підхід враховує, що рівень орфографічної грамотності учня об'єктивно залежить від культурних, загальних, інтелектуальних і важливих індивідуальних особливостей учня, таких як мовленнєвий розвиток, розуміння прочитаного і словниковий запас [40, с. 2-7; 67].

На відміну від традиційного підходу до розвитку навичок орфографії та пунктуації, при формуванні компетентності необхідно враховувати раніше згадані особистісні чинники. Це передбачає актуалізацію питання про взаємодію мови і культури, закованої в тексті, зміст мовленнєвої діяльності, співвідношення між специфічними лінгвістичними знаннями, що забезпечують предмет, і фоновими нелінгвістичними знаннями, співвідношення між чотирма видами мовленнєвої діяльності (аудіюванням, говорінням, читанням, письмом тощо) [41, с. 19-22].

Комплексний підхід до формування орфографічної грамотності учнів закладено у зміст навчання мови через соціокультурну змістову лінію. Вона ґрунтується на соціальних, пізнавальних і культурних функціях мови,

відображає взаємозалежність «людина-суспільство-мова-знання-культура» і передбачає вивчення мови в контексті приватного і суспільного життя, накопичених у ній знань, культури, яку вона створює і відображає, її зв'язок із культурними надбаннями народів світу [68-69].

Соціокультурна змістова лінія містить інформацію, яка одночасно розкриває самотність і універсальність особистості, суспільства, людської спільноти, України та українського народу. Вона містить матеріали про основні світоглядні позиції, ідеали, мораль, етику, естетичні уподобання, особливості духовності, історію, географію, екологію, матеріальну і духовну культуру [70].

Соціокультурну проблематику в підручнику «Українська мова» для 5 класів українською мовою автора Заболотний О. В. [42] представлено, зокрема, такими темами: «Звичаї давніх слов'ян», «За що київського князя Ярослава назвали Мудрим», «Діти Ярослава Мудрого», «Діло майстра величає», «Школа – святиня і надія народу», «Природні багатства України», «Цікаве про природу»; «Хай б'ється завжди зелене серце природи», «Птахи України», «Ти завжди відповідальний за тих, кого приручив», «Звідки ми дізнаємося про новини у світі», «Світ цікавий і розмаїтий», «Спорт у нашому житті», «Біографія звичних речей. Конверт. Дзвінок. Авторучка. Гудзики», «Транспорт у минулому і сьогодні», «Збудуймо храм!», «Як живеться скупому серед людей», «Чужим добром не забагатієш», «Світ не без добрих людей», «Загадки блискавки», «Кольорові дощі», «Всі люди – брати і сестри», «Квіти України», «Добро твориться просто – ні за так», «Іноземці про Україну», «Правда яскравіша за сонце», «Де взяти кольорів стобарвних і живих для трав і квітів весняних?», «Сучасне телебачення», «Робота в космосі», «Диво оживлення малюнків (анімація)», «Картини Катерини Білокур», «Мистецтво гончарів», «Ким бути і ким не бути», «Як будують кораблі», «Про запорожців», «Яке воно було, те лисенятко?», «Дружби дружбою шукають», «Що мене здивувало в зоопарку», «Веснонько любая, часу не гай», «Чим приваблюють дороги», «Почому ківш лиха», «Картини Миколи Пимоненка», «Осанна дереву», «Все добре переймай, а зла уникай», «Чому я займаюсь ранковою зарядкою», «Чому люди різних професій не можуть обійтися один без одного», «Краса лебедина»,

«До побачення, ластівочки!», «Україна – морська держава», «Покинуте гніздо», «Перший трамвай», «Чому Місяць – скибочкою?», «Яку людину вважають вихованою» та ін.

Найбільш доцільною системою, яка гармонізує мовний і мовленнєвий розвиток та забезпечує належний рівень комунікативної компетентності за умови взаємодії всіх компонентів, є модель навчання мови на основі текстів широкого кола тем, що належать до різних жанрів, стилів і типів [43].

Більшість текстів, що складають ядро навчально-методичної системи, виконують інформативно-пізнавальну функцію. Тексти містять основні факти з питань, які порушує автор, і становлять фонові знання, необхідні для активізації та осмислення мовленнєвої діяльності учнів [71].

Тексти пов'язані з конкретними явищами та закономірностями, які в них зустрічаються. Система дотекстових, текстових (під час читання) і післятекстових завдань дозволяє учням ознайомитися з новими мовними явищами і простежити за їх функціонуванням у мовленні. Використання текстів дозволяє учням розвивати відповідні навички (орфографічні, лексичні, орфоепічні, пунктуаційні тощо). Спрямовані мовні завдання, усні та письмові вправи аналітичного, конструктивного та творчого характеру забезпечують формування, розвиток і вдосконалення відповідних навичок, набуття практичної компетенції в говорінні та продукуванні оригінальних речень [44, с. 17-21; 72].

Під час виконання комплексних завдань на основі текстів учні звертають увагу на значення, вимову, написання та вживання слів із метою активізації та збагачення свого словникового запасу. Слухаючи слова, читаючи їх у правильному контексті, вимовляючи їх, правильно пишучи, використовуючи у зв'язному мовленні, учні краще засвоюють лексику. Система завдань і вправ на основі текстів дає учням можливість систематично повторювати вивчене, закріплювати теорію, вчитися застосовувати свої знання в нових ситуаціях і розвивати навички, отримані на попередніх уроках. Такий підхід особливо ефективний для розвитку навичок учнів [45, с. 240; 73].

На сучасному етапі українська шкільна освіта є комунікативно зорієнтованою і спрямована на розвиток мовних і мовленнєвих здібностей учнів, їхніх умінь і навичок вільно і комунікативно виправдано користуватися мовними засобами в усіх видах мовленнєвої діяльності. У дослідженнях українських науковців велику увагу приділено підготовці практичних рекомендацій щодо засвоєння мовного матеріалу (З. Бакум, Л. Гончаренко, О. Горошкіна, С. Караман, Л. Мацько, Г. Шелехова та ін.) [74-77].

Упровадження в освітню практику компетентнісного навчання актуалізувало проблему розроблення програм, підручників і посібників з української мови, які б відповідали вимогам сучасної шкільної освіти. Компетентнісний підхід передбачає активну участь учнів у навчальному процесі, що передбачає широке використання самостійної роботи, роботи в парах і малих групах, проєктної діяльності тощо [46, с. 100].

Відповідно до чинного Державного стандарту базової середньої освіти [40; 78] матеріал програми поділено на змістові лінії. Мовна змістова лінія включає перелік питань, які є необхідними для засвоєння теорії мови і сприяють формуванню системних знань про мову та основних умінь і навичок, на яких вона ґрунтується [39, с. 2; 79].

Українська методика навчання мови структурується на шість етапів, спрямованих на оволодіння синтаксисом на різних ступенях навчання. У початкових класах учні засвоюють основні синтаксичні одиниці, такі як види речень за метою висловлювання, головні та другорядні члени речення, а також засоби зв'язку слів у реченні. Згодом, у класі 5, вони ознайомлюються з основними концепціями синтаксису та пунктуації [80-82].

У процесі вивчення простих речень на уроках особлива увага приділяється різним синтаксичним аспектам, таким як підрядні речення, граматичні основи, компоненти речення та їх структура. Вивчаються також типи речень: двоскладні, односкладні, поширені, непоширені, повні, неповні, ускладнені та неускладнені речення. Зазначена інформація відображена в літературі [41, с. 5; 47, с. 2-6; 83]), яка виокремлює ключові поняття для розвитку синтаксичних навичок учнів.

Мовна змістова лінія програми для 5 класу загальноосвітньої школи також включає такі питання: «Односкладні речення. Повні й неповні речення», «Речення з однорідними членами», «Речення зі звертаннями, вставними словами (словосполученнями, реченнями)», «Речення з відокремленими членами». У цих питаннях вчителі-словесники мають надати детальну інформацію з таких уроків Прості односкладні речення з головним членом у формі присудка (означеного, узагальненого, неозначеного або безособового) і підмета (іменника); односкладні речення у складі складних речень; ознаки повних і неповних речень; однотипні речення (із сурядним, безсполучниковим і змішаним зв'язком); речення, що містять кілька рядів однорідних членів; однорідні та різнорідні означення з однорідними членами; узагальнені слова у реченні; непоширені та поширені звертання; вставні слова (означення, підрядні частини); розділові знаки при звертаннях і вставних словах; поняття про відокремлення; відокремлення другорядних членів речення (у тому числі описових); розділові знаки при відокремлених членах речення. Навчальна програма окреслює набір понять і завдань, які учні повинні засвоїти, щоб уміти функціонально і доречно використовувати мовні структури в повсякденній мовленнєвій діяльності [48, с. 250; 84].

Шкільна програма орієнтує вчителів на досягнення очікуваних результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів, передбачених знаннєвим компонентом (знати, розуміти, розпізнавати), діяльнісним компонентом (використовувати) та ціннісним компонентом (ставлення, обґрунтування, визнання, оцінювання, робити висновки) [49, с. 130; 85].

Мовний зміст подано за принципом структурної систематизації, в якій знання про мовні поняття поступово ускладнюються і поглиблюються, формуються вміння і навички всіх видів мовленнєвої діяльності. Зміст мовних розділів організовано лінійно і доповнено системою міжпредметних і внутрішньопредметних зв'язків, які планомірно і всебічно збагачують словниковий запас учнів і структури розмовної граматики, розвивають лексику, ідіоматику, граматику, стилістику, мовну і мовленнєву здогадку, навички говоріння. Вивчення мовних конструкцій та структур – це ключовий аспект у

розвитку вмінь укладати речення та розуміти їх будову. Вивчаючи словосполучення, ми розуміємо, як слова об'єднуються в речення, які є головними та залежними, і як вони впливають на структуру речення. Розгляд головних та підрядних частин речення допомагає розібратися в його будові, а також звернення, вигуки й відокремлені члени речення додають йому емоційності та виразності [86, с. 178].

Прості речення – це фундамент, на якому будуються більш складні структури. Аналіз однорідних членів речення допомагає розібратися у схожості та відмінностях між ними. Складні речення розпадаються на складнопідрядні, складносурядні, і навіть на безсполучникові – це дає розуміння про синтаксичні відношення між їхніми складовими частинами [87-90].

А вивчення прямої та непрямої мови дозволяє краще зрозуміти, як передаються слова або думки інших людей у мовленні. Розуміння цих аспектів допомагає створювати складніші, більш аргументовані висловлювання та аналізувати тексти на різних рівнях [91, с.137].

Вивчення цих складних структур у цілому розвиває не лише вміння будувати речення, а й розуміння мови як системи, що працює унісоном для вираження думок та почуттів [92, с. 235].

У результаті вивчення розділу «Знання про синтаксис і пунктуацію» учні 5 класу повинні знати загальні відомості про речення, прості і складні речення, головні і другорядні члени речення, однорідні члени речення, речення зі звертаннями, вступними словами і прямою мовою [50, с. 221; 93].

Наступним етапом аналізу є вивчення методологічних засад досліджуваної проблеми. Відповідно до листа Міністерства освіти і науки України від 9 серпня 2021 року № 1/9-404 «Рекомендації Міністерства освіти і науки України для використання в освітньому процесі закладів освіти у 2021/2022 навчальному році» проаналізувати чинні підручники п'ятого класу з погляду застосування навчального матеріалу, спрямованого на розвиток мовленнєвих умінь учнів. У «Переліку навчально-методичної літератури та навчальних програм» використано такі підручники: О. Глазова «Українська мова»; О. Заболотний, В. Заболотний «Українська мова» [42].

За основними способами викладу матеріалу підручники можна поділити на групи [93-95]:

- репродуктивні – ті, що є інформативними, структурованими, легкими для сприйняття учнями і відповідають завданням пояснювально-ілюстративного навчання;
- проблемні – ті, що мають форму монологу, виявлення суперечностей, розв'язання проблем і обговорення логіки думки;
- програмовані – ті, зміст яких частково «презентується», в яких засвоєння інформації на кожному «етапі» перевіряється контрольними запитаннями;
- складні – ті, що містять певний обсяг інформації, необхідний учневі для усвідомлення проблеми і самої проблеми.

Л. Мацько наголошує на необхідності використання сучасного підходу при підготовці підручників [42, с. 22].

Заслужують на увагу спеціальні розділи підручника – «Мовленнєві ситуації», «Із секретів мовознавства», «Для допитливих», «Культура мовлення» та «Моя сторінка», які характеризують підручник не лише як навчальний посібник, а й як корисне джерело додаткової інформації [51, с. 129; 96].

Підручник з української мови О. Глазової [44] ґрунтується на особистісно орієнтованому підході та використовує методи індивідуалізації, диференціації та розвивального навчання. У підручнику подано вправи і завдання, які враховують інтелектуальний рівень учнів та розвиток їхнього наукового мислення, заохочують до самостійної творчої діяльності [52, с. 232; 97].

З метою розвитку критичного мислення учнів у системі вправ підручника використано дослідницькі методи, зокрема мовні експерименти, проблемні вправи та проєктну діяльність. Вправи та завдання у підручнику розраховані на різні рівні навчальної мотивації (наприклад, завдання підвищеної складності, інтерактивне навчання, міждисциплінарні завдання). Автори підручників застосовують особистісно орієнтований підхід і дотримуються таких принципів [98]:

- не лише дають нові знання, а й розвивати мислення учнів;
- бути емоційно насиченими та викликати позитивну енергетику;

- заохочувати розвиток навичок учнів і сприяти особистісному розвитку;
- матеріали стають бiль доступними, цікавими та відповідають віковим особливостям учнів;
- підручник має ґрунтуватися на сучасній методології;
- вони повинні бути сумісними з сучасними методологіями [42, с. 21; 99, с.20].

Однак, на нашу думку, у процесі формування мовних і мовленнєвих навичок необхідно уникати застосування алгоритмів і постійного теоретизування мовного матеріалу [53, с. 239].

Отже, чинні програми, підручники, науково-методичні матеріали та спеціальні дослідження загалом підтверджують наявність проблем формування мовної компетентності учнів, актуальність і важливість методичної творчості, необхідність розроблення цілісної системи вправ і завдань, вибору ефективних методів, прийомів, форм і засобів, що сприяють формуванню мовної компетентності, розвитку мовних і мовленнєвих умінь і навичок. Компетентнісно орієнтовані підручники з української мови для п'ятого класу покликані задовольнити пізнавальні потреби учнів і створити умови для їх розвитку відповідно до індивідуальних нахилів, уподобань і здібностей кожного учня.

2.2. Аналіз рівня сформованості правописних умінь в учнів закладів загальної середньої освіти

Сучасні тенденції розвитку лінгводидактики визначають вимоги до вдосконалення змісту і технологій освіти в Україні та стимулюють пошук інноваційних методів навчання. У цьому контексті важливого значення набуває формування в учнів орфографічної компетентності як невід'ємної складової писемного мовлення і загальної культури особистості [45, с. 19].

Компетентнісно орієнтована система навчання правопису передбачає формування й розвиток орфографічних умінь, методичне доведення їх до рівня автоматизму під час правильної комунікативної діяльності. На думку лінгвістів, методика формування орфографічних і мовленнєвих умінь, які лежать в основі кожної з цих навичок, суттєво відрізняються [46, с. 164; 100, с. 62]. На відміну від розвитку мовленнєвих навичок учнів, що передбачає творчу діяльність, орфографія та пунктуація вимагають суворого дотримання встановлених і загальноприйнятих норм і вироблення автоматичної поведінки та навичок. Водночас існує багато спільних рис між методикою правопису і методикою розвитку мовлення, зокрема формування комунікативних компетентностей учнів та підвищення рівня мовленнєвої культури [47, с. 76].

На думку Н. Бондаренко, розвиток навичок читання й усного мовлення краще впливає на орфографічну грамотність учнів, ніж традиційні методи навчання орфографії [48, с. 45].

Питання формування орфографічної грамотності учнів середньої школи – тема, над якою постійно працюють методисти й учителі, але вона залишається актуальною. Основними причинами є такі:

- функція суржику як мови спілкування;
- помилки в рекламних оголошеннях на білбордах, транспортних і телевізійних квитках, афішах та оголошеннях;
- відсутність інтересу до вивчення української мови порівняно з іноземними мовами (особливо англійською) та недостатнє врахування цих чинників у навчальному процесі [54, с. 234].

Щороку за результатами добровільного зовнішнього незалежного оцінювання та нових діагностичних тестів викладачі та методисти звертають увагу на низький рівень орфографічної та пунктуаційної грамотності учнів. Це стосується і старшокласників, які обирають мовний профіль у старшій школі [55, с. 270].

Грамотність є важливим показником рівня загальної культури для представників будь-якої професії. Вчителі, викладачі, лінгвісти, редактори,

перекладачі, журналісти тощо мають бути носіями досконалої літературної мови, а їхнє усне та писемне мовлення має бути зразковим [56, с. 210].

Удосконаленню орфографічних навичок учнів приділяли увагу психологи (М. Богоявленський, Г. Граник, С. Жуйков та ін.) і методисти (Н. Алгазіна, М. Баранов, М. Вашуленко, В. Горбачук, Т. Донченко, Г. Козачук, В. Мельничайко, Л. Раїська, І. Хом'як, Н. Шкуратяна, С. Яворська та ін.). На думку вчених, орфографічні навички учнів формуються в тісному взаємозв'язку з їхніми усними навичками під час розвитку мовлення. Наприклад, І. Хом'як вважає, що писемно-мовленнєва компетентність формується лише на основі усної компетентності, а усну культуру учня слід враховувати, намагаючись сформувати орфографічну компетентність [49, с. 16].

Ми поділяємо думку О. Горошкіної про те, що розвиток орфографічних і пунктуаційних навичок має поєднуватися з розвитком мовленнєвих умінь учнів. Іншими словами, творчій роботі з розвитку навичок говоріння (переказу, переказу з творчими завданнями, твору тощо) має передувати підготовча робота, спланована з урахуванням навичок, набутих у курсі мови, вікових та індивідуальних особливостей учня [50, с. 81; 101].

Навчання українській мові включає все, що потрібно учням в 5 класі, щоб уникнути помилок, наприклад, як написати тези, як вибрати епіграф, як цитувати, як скласти план есе [51, с. 48; 102, с. 22]. Отже, учні потребують систематичного навчання для актуалізації базових знань учнів з орфографії та пунктуації. Ефективність цього значною мірою залежить від того, як у свідомості учнів сформовано уявлення про логічну структуру матеріалу, що вивчається чи повторюється. У цьому випадку важливого значення набувають прийоми структурування орфографічного і пунктуаційного матеріалу та виявлення структурних зв'язків для формування чітко диференційованих і зрозумілих узагальнень [57, с. 320].

Методично доцільне структурування передбачає розподіл обсягу матеріалу, що вивчається, за частотою вживання та комунікативною значущістю, визначення способів узагальнення орфографічних тем, визначення логічної структури матеріалу (опорні конспекти, моделі, таблиці, схеми,

алгоритми тощо), а також визначення засобів, які репрезентують логічну структуру. Інструменти, що показують логічну структуру (комп'ютери, схеми, робочі зошити тощо), мають бути відібрані [58, с. 236; 103].

Ми поділяємо думку Н. Таризіної про те, що мову, як і математику, можна вивчати лише за умови розуміння її специфічних особливостей і вміння ними користуватися. Це може статися лише за умови, що вчитель володіє необхідними прийомами лінгвістичного мислення. Якщо цього не враховувати, то формальне викладання без розуміння суті мови не зможе зацікавити учнів [51, с. 137].

Основні причини цього: вивчення орфографії та пунктуації у постійному зв'язку з граматикою; поєднання усвідомленості та автоматизму; зв'язок орфографії та пунктуації з розвитком мовлення. При вивченні або повторенні будь-якого граматичного матеріалу слід звертати увагу на орфографію. Орфографії також слід дотримуватися при вивченні фонетики і морфології, пунктуації – при вивченні синтаксису [59, с. 298; 104, с.76].

На думку Г. Козачук, усвідомленість і автоматизм досягаються через розвиток умінь повністю розуміти суть правил орфографії та пунктуації і правильно використовувати ці правила. Автоматизм грамотного письма може бути вироблений лише завдяки використанню такої системи навчання, в якій відбувається процес перетворення свідомої діяльності із застосування орфографічних правил на автоматичну діяльність [52, с. 4].

Це відбувається завдяки стимуляції та збагаченню словникового запасу через вільну творчість і навчання нормативному характеру мови. Учні слід вчити розпізнавати орфограми і пунктуаційні знаки не тільки в спеціально дібраних вправах, а й у творчих роботах [60, с. 300].

На думку методистів (З. Бакум, О. Біляєв, О. Горошкіна, Т. Донченко, С. Караман, Г. Козачук, Л. Мацько, М. Пентилюк, М. Плющ, О. Семенов, Л. Скуратівський, О. Тихоша, Г. Шелехова, І. Ющук та ін.), якість навчальних матеріалів відіграє важливу роль в успішності навчання грамоти. Багатий словниковий запас, цікаві тексти не лише підвищують рівень знань і загального розвитку учнів, а й сприяють закріпленню їхніх орфографічних навичок.

Особливу увагу слід також звернути на якість роботи учнів, чіткість та охайність їхнього письма [61; 105, с. 176].

Навчання української мови спрямоване на створення умов для самореалізації та саморозвитку особистості, а також на освіту, виховання та інтелектуальний розвиток учня, в яких мова і мовна культура перебувають у діалектичному взаємозв'язку [53, с. 7; 106, с. 64]. Для успішного виконання цих завдань учителі повинні враховувати методичні інновації та ефективні умови для їх системного впровадження [62; 107, с. 452].

Важливим для розробки системи навчання орфографічної грамотності учнів є висновок А. Мурашова: «Сприйняття мови через штучно дискретні сутності (правила, формули, схеми) руйнує загальну перцептивну схему у свідомості учня. Без цього потенціалу читання і письмо неможливі» [23]. У процесі навчання учні намагаються засвоїти правила і формулювання, а не лінгвістичні моделі української мови. Проте «найважливішою ознакою духовної культури є те, що мова входить у голову учня як яскраве відображення дійсності» [54, с. 357].

У школі учні отримують структурований урок мови. Ефективним методом є «навчання на основі тексту» [50, с. 64].

Для усіх видів роботи (наприклад, у вправах, диктантах, переказах, перекладах) важливо добирати тексти, які є значущими для пізнавальних цілей, а також специфічні тексти, які мотивують вивчення орфографії та пунктуації. Використання таких текстів є психологічно виправданим. Адже учні зацікавлені в новій інформації, а отже, відіграють активну роль, підвищують свій інтерес і полегшують роботу вчителя [55, с. 6]. Як показує практика, робота з таким типом текстів є більш ефективною, оскільки легше запам'ятовується все те, що зацікавило учнів [63].

Яскраві поетичні приклади сприяють тому, що навчальна інформація може кодуватися в пам'яті, «зберігатися», асоціюватися з матеріалом, який вивчається або повторюється, і використовуватися пізніше при його пригадуванні. Це пояснюється тим, що використання образності сприяє

«інтуїтивному розумінню когнітивних станів» у будь-якій діяльності, у тому числі й навчальній [64].

Розвиток і зміцнення зазначеної компетентності передбачає тісний зв'язок між усіма структурними рівнями мови і відбувається впродовж усього навчання у межах формування мовної та комунікативної компетентності [65].

Орфографічна компетентність є структурним утворенням, яке включає такі елементи [108]:

- когніцію (теоретичні знання з української орфографії та пунктуації);
- опрацювання (уміння і навички, пов'язані з правописом);
- діяльність (практичний досвід використання відповідних знань, умінь і навичок);
- ціннісні орієнтації (усвідомлення важливості дотримання орфографічних і пунктуаційних правил, а також потреби, мотиви й ціннісні орієнтації, що спонукають до розвитку власного рівня орфографічної компетентності);
- поведінку (дотримання орфографічних норм в усіх функціональних видах усних текстів [66]).

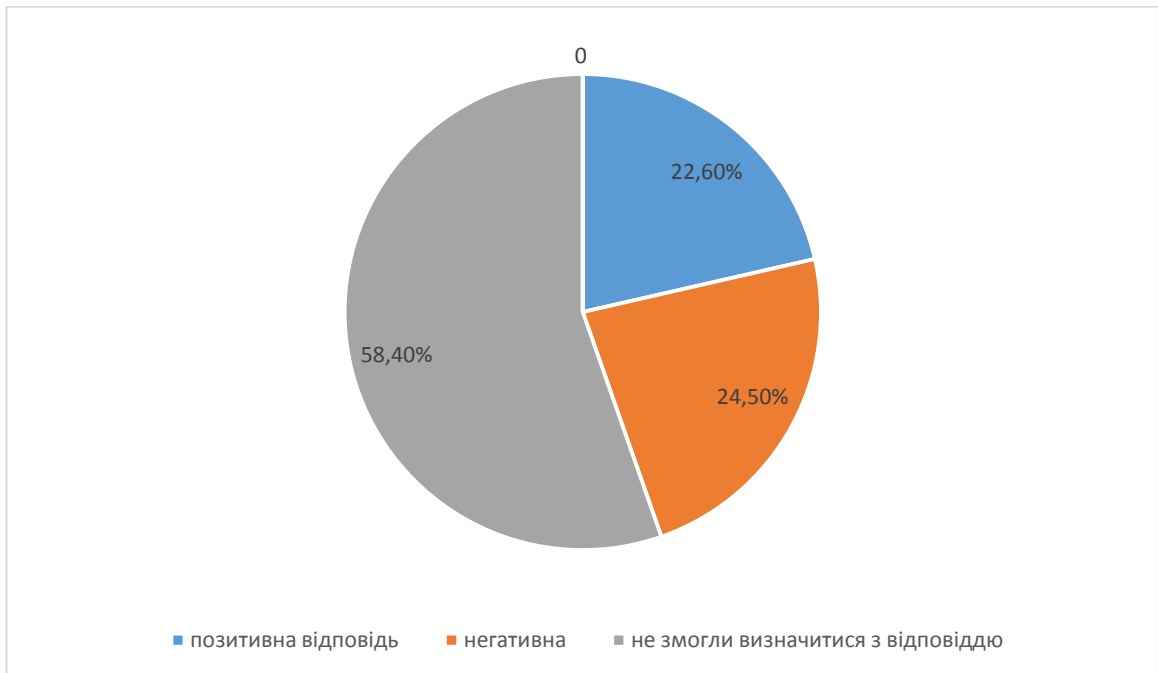
На констатувальному етапі було проведено анкетування учителів для з'ясування того, як вчителі визначають особистий рівень орфографічних знань та шляхи його підвищення; рівень мотивації до вивчення правопису; чинники, що впливають на засвоєння орфографічних норм, а також труднощі, які виникають у них під час вивчення відповідного мовного матеріалу.

1. Перше запитання анкети стосувалося визначення поняття «орфографічна компетентність». 43,3% респондентів визначили орфографічну компетентність як набуту особистісну здатність правильно писати й пунктуаційно оформлювати писемне й усне мовлення відповідно до чинних правописних норм; 46,2% респондентів тлумачать орфографічну компетентність як сукупність відповідних знань і вмінь; 15,4% респондентів звузили поняття орфографічної компетентності до дотримання орфографічних правил у будь-якому письмовому тексті. З іншого боку, 81% учасників правильно визначили поняття орфографічної компетентності.

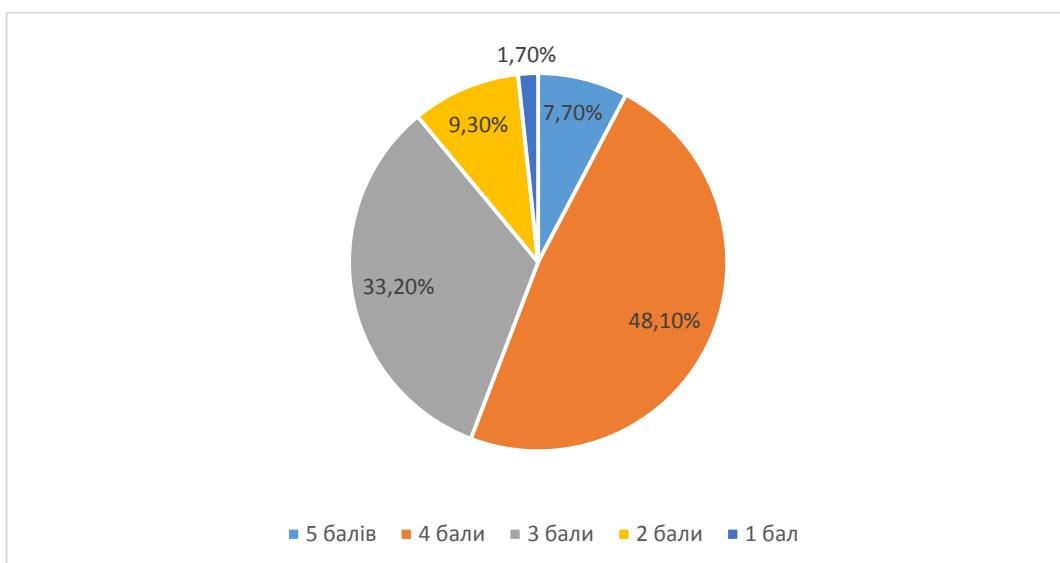
Для успішного формування навичок правильного письма важливо враховувати умови лінгводидактики, рівень розвитку мовлення та мовної компетентності учнів, а також їх рівень уваги, пам'яті та мислення. Правописна компетентність учнів формується з урахуванням неперервного зв'язку граматики та мовленнєвих навичок під час роботи над зв'язними висловлюваннями, оскільки робота з текстовим матеріалом є важливою для повторення комплексу орфограм і пунктограм та ефективним засобом формування правописних умінь і навичок.

2. У наступному питанні анкети запитувалося, чи впевнені респонденти у рівні своєї орфографічної майстерності. 22,6% опитаних відповіли позитивно, 24,5% висловили негативне ставлення до свого рівня орфографії, а 58,4% зазначили, що не можуть чітко оцінити свій стан. Низька кількість задоволених учнів їхньою орфографічною здатністю та великий відсоток тих, хто має складності у визначенні, свідчать про важливість вивчення відповідних мовних матеріалів.

3. Доречно співвіднести ці відсоткові показники з результатами оцінювання знань з українського правопису за п'ятибальною шкалою. Відсотки розподілилися таким чином: 7,7% – 5 балів, 48,1% – 4 бали, 33,2% – 3 бали, 9,3% – 2 бали, 1,7% – 1 бал. За отриманими даними, майже 80% опитаних оцінюють свої знання як відмінні або добрі. Порівняння відповідей на друге та третє питання анкети підтверджує об'єктивність самооцінки респондентів. Однак високий відсоток опитаних, які зазначили складності у визначенні свого задоволення власними орфографічними навичками, свідчить про низьку мотивацію та потребу у покращенні навичок правопису.

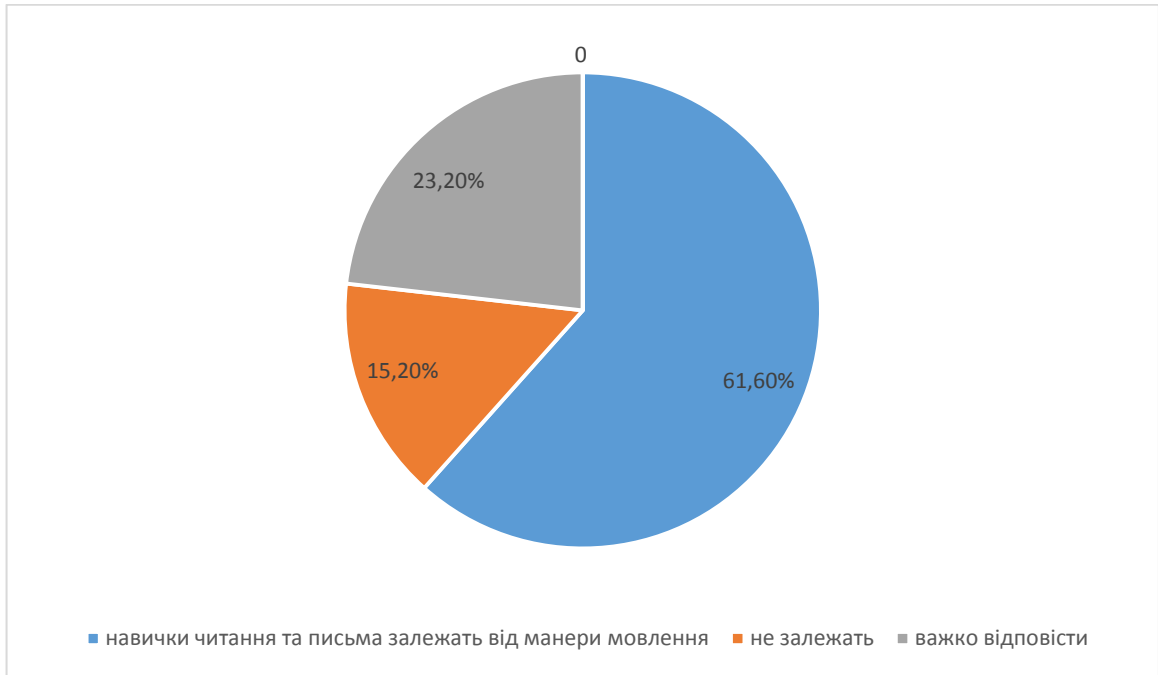
4. На запитання «Чи завжди ви дотримуєтесь орфографічних і пунктуаційних норм?» 36,9 % респондентів відповіли ствердно; 31,2% – іноді ігнорують правила правопису, 18,2% – завжди дотримуються правил правопису, але ігнорують правила пунктуації, 9,6% – завжди дотримуються правил пунктуації, але ігнорують правила правопису, а 4,1% сказали, що їм було важко відповісти на запитання. Ця статистика показує, що частка тих, хто завжди дотримується правил орфографії, і тих, хто іноді не дотримується, майже однакова, і що правила пунктуації здебільшого ігноруються.

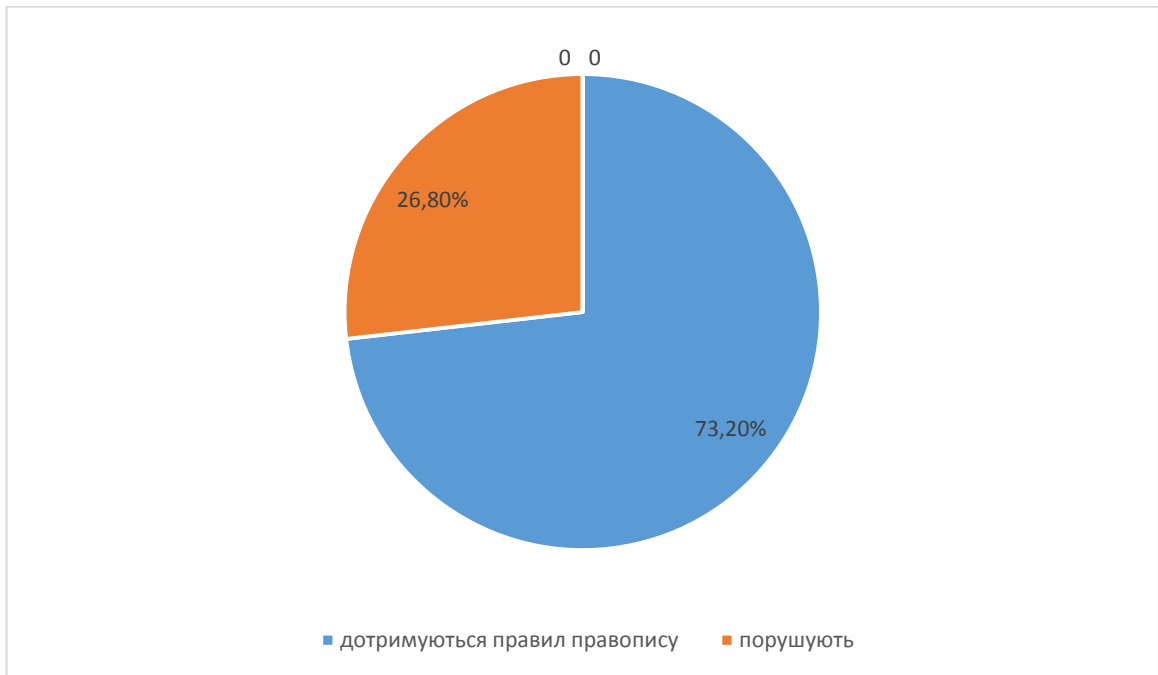

5. Відповідаючи на наступне запитання анкети, 61,6% респондентів відповіли, що їхні навички читання та письма залежать від манери мовлення, 15,2% – не залежать, а 23,2% – їм важко відповісти. Цікаво, що 38,7% опитаних дотримуються правил українського правопису під час написання у соціальних мережах, в той час як 61,3% порушують ці правила. На соціальних мережах 73,2% респондентів дотримуються правил орфографії, тоді як 26,8% вчиняють порушення.

Учасники вважають, що дотримання правописних норм – це можливість продемонструвати свій рівень знань та розумових здібностей, формувати свою репутацію перед іншими, сприяти зрозумінню між мовцями, а також розвивати звичку завжди писати правильно, проявляти повагу до мови та надихати інших.

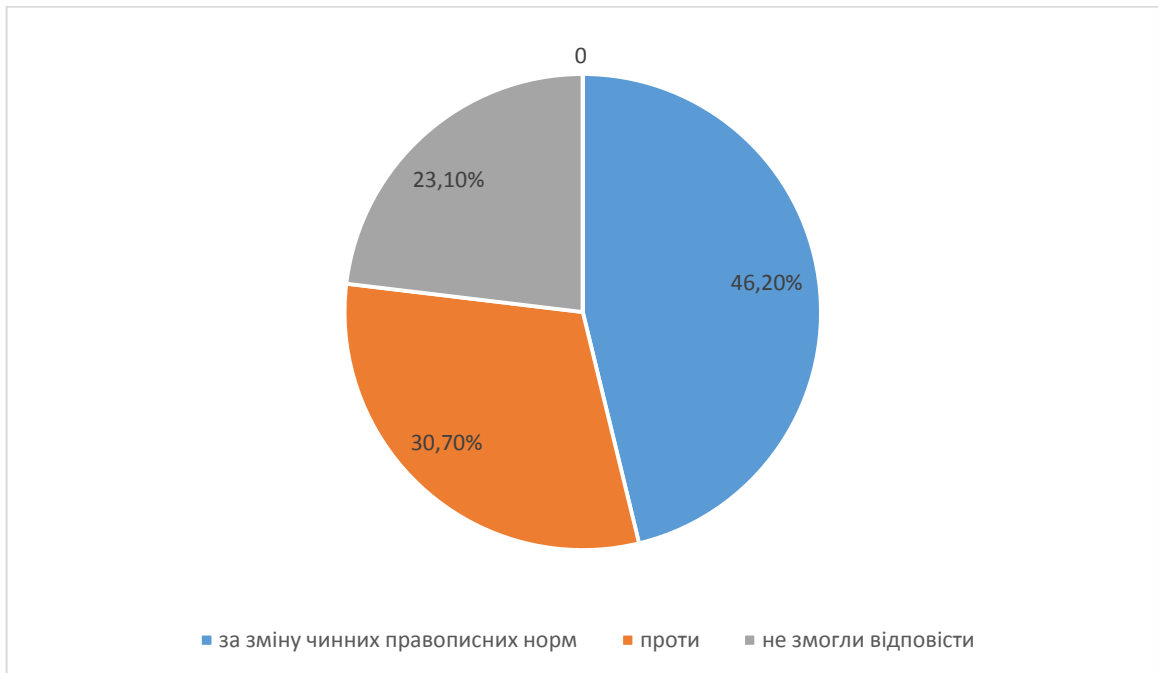
Основними причинами порушення орфографічних правил учні назвали бажання заощадити час, незручність написання деяких літер, неформальний стиль спілкування або перевагу розуміння контексту спілкування перед дотриманням всіх орфографічних норм.

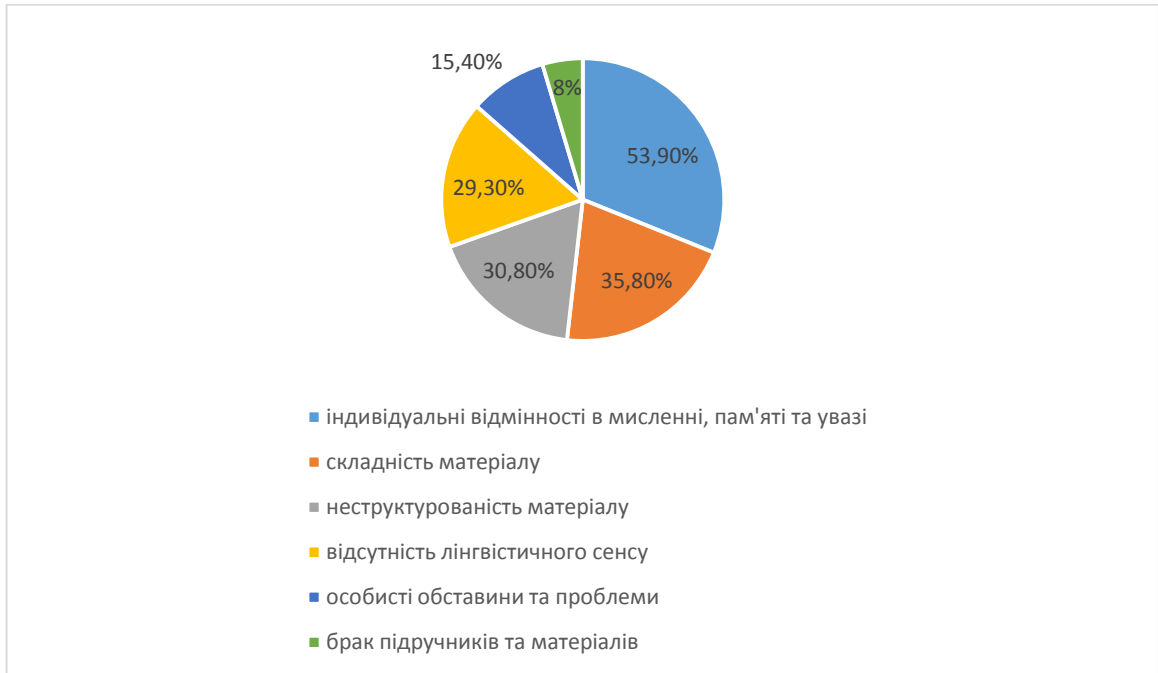

6. Наступне питання в анкеті стосувалося оновлення правописних правил. Згідно з результатами опитування, 46,2% учасників висловили підтримку зміни чинних правописних норм, 30,7% були проти, а 23,1% не мали визначеної думки на цей рахунок. Одночасно 42,4% висловили підтримку правил нового українського правопису, 32,5% були проти, а 25,1% не могли визначитися, тобто чверть опитаних респондентів не мали чіткої позиції щодо привабливості оновлення українського правопису.

7-8. Щодо правил нового українського правопису, то 73,5% респондентів підтримують його, тоді як решті 26,5% важко визначитися. Як показують результати, незважаючи на низький рівень мовної обізнаності учнів та їхню відсутність переконання в необхідності змін в українському правописі, відсоток тих, хто підтримує перегляд правил та нові правила правопису, майже однаковий. Всі респонденти підкреслюють, що нова редакція більше відповідає сучасній українській писемній мові та історичному розвитку, модернізує правила правопису, залишаючи при цьому унікальні риси української мови, уточнює деякі норми та виключає приклади використання суржику та російської мови. З іншого боку, деякі опитані виступають проти правопису через неадекватні та нещасні зміни.

9. Серед причин, які викликають складнощі під час опанування правопису, названі такі: індивідуальні відмінності в мисленні, пам'яті та увазі (53,9%); складність матеріалу (35,8%); неструктурованість матеріалу (30,8%); відсутність лінгвістичного сенсу (29,3%); особисті обставини та проблеми (15,4%) і брак підручників та матеріалів (8%). Інші учні згадували конкретні деталі викладу навчального матеріалу вчителем.

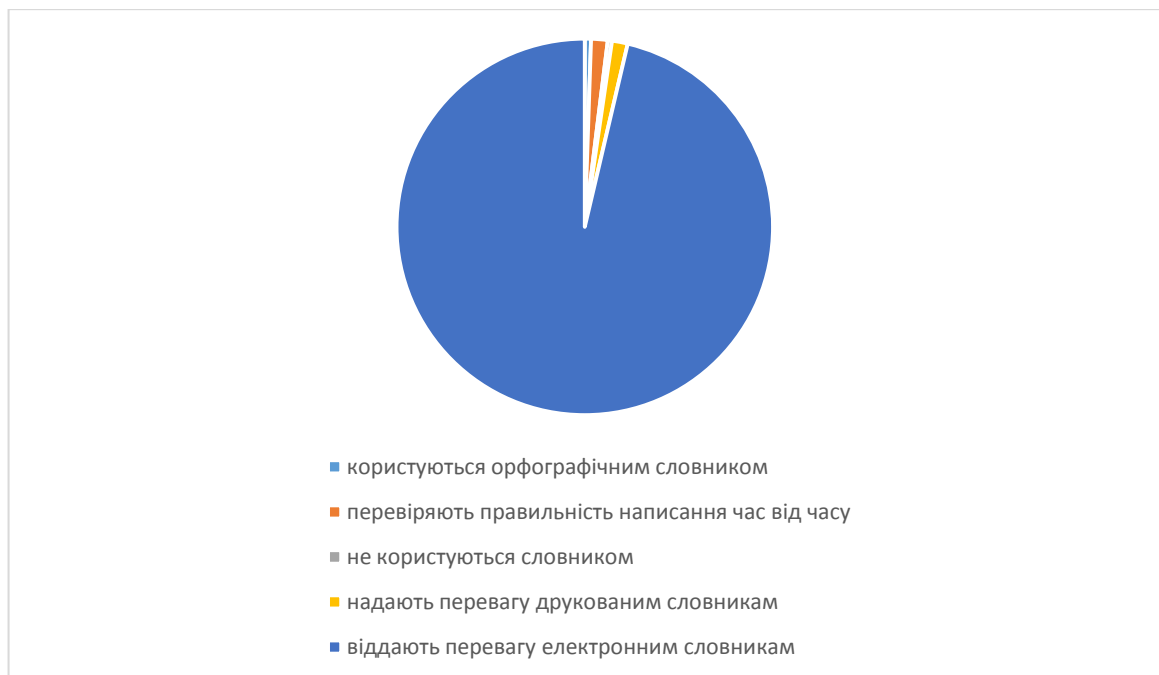
10. Аналіз ситуації безпорадності показує, що 61,6% опитаних не відчували безпорадності під час вивчення правопису, 3,2% відчували безпорадність і 38,4% було важко відповісти на запитання.

Це означає, що майже 40% респондентів перебувають у критичній точці тривожності під час вивчення правопису, що може призвести до повної відсутності мотивації.

11. 23,1% опитаних респондентів, які сумніваються в правильності написання, користуються орфографічним словником, 61,6% перевіряють

правильність написання час від часу, а 15,4% взагалі не користуються словником. При цьому 58,4% учнів надають перевагу друкованим словникам і стверджують, що словниками легше користуватися, вони більш точні та надійні. З іншого боку, 41,6% учнів віддали перевагу електронним словникам, посилаючись на те, що електронні словники зручніші, простіші у використанні та містять більше нових слів.

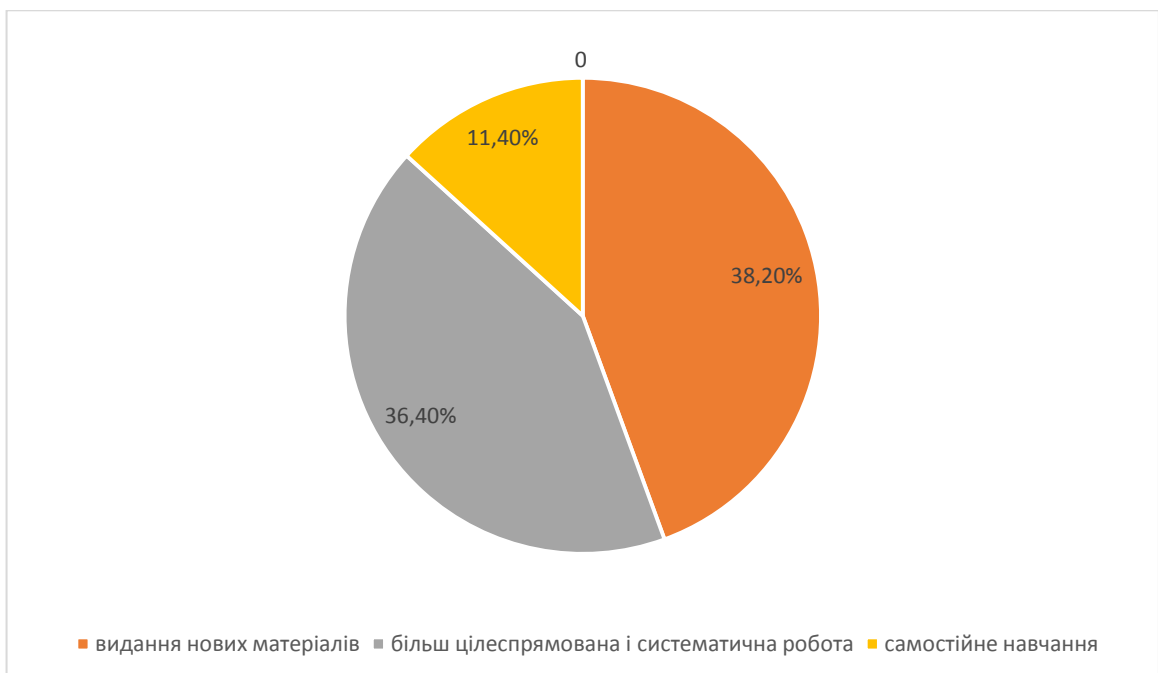
12. Наступне питання в анкеті стосувалося того, які правила правопису в українській мові є особливо складними для засвоєння. Найбільш "проблемні" теми: написання слов'янських та неслов'янських прізвищ і географічних назв та похідних прикметників (84,3 %); написання складних слів разом, окремо, з дефісом (68 %); уживання великої літери (65,2 %); правопис іншомовних слів (23%); уживання тире між підметом і присудком (56 %); пунктуаційне оформлення відокремлених членів речення (53,4 %), вставних і вставлених конструкцій (48, 2%) та складних речень (46,4 %).

Опитувані вказали на певні труднощі, зумовлені спрощенням, трансформацією, подвоєнням слів, а також правильним написанням слів, що містять частки. Деякі респонденти відзначили, що особливо складними є морфологічний аналіз слів, змінювання іменників залежно від відмінків, а також морфологія та синтаксис загалом, що виходить за межі правопису

української мови. Це свідчить про важливість вивчення правопису в контексті із іншими аспектами мови.

13. Якщо узагальнити відповіді респондентів щодо шляхів покращення їх письмової компетентності, то відсоткове співвідношення виявилось таким: 38,2% – видання нових матеріалів, що враховують сучасні тенденції розвитку мови; 36,4% – більш цілеспрямована і систематична робота та 11,4% – самостійне навчання.

Як бачимо, респонденти погоджуються з тим, що підвищити грамотність писемного мовлення можна, розширивши систему методів і прийомів у процесі вивчення правопису.

Аналіз заповнених анкет виявив недоліки в компонентах орфографічної компетентності, що стосуються ціннісно-сислової та поведінкової сфер. Відповіді респондентів свідчать про пасивний підхід у мисленні та мовленнєвій діяльності, низький рівень самокритичності, мотивації до навчання та мовної компетентності.

Однією з причин цього явища є відмінність між теоретичними знаннями та їхнім практичним використанням. Це пояснюється тим, що респонденти не завжди можуть вдало застосувати правила під час виконання різних вправ, вибору слів або складання речень.

Ефективний розвиток орфографічних навичок передбачає врахування мовних та навчальних умов, рівня мовленнєвого розвитку учнів, їхньої уваги, пам'яті та мислення. Формування орфографічних навичок респондентів відбувається за умов постійного зв'язку між граматиною та мовленнєвими навичками під час роботи над текстами. Робота з текстовим матеріалом є важливою для закріплення орфограм та правописних норм і є ефективним засобом формування орфографічних навичок. Тож введення елементів орфографічних завдань під час роботи над текстами є рекомендованим для розвитку в учнів навичок правильного письма, орфографії та пунктуації.

2.3 Комуникативно орієнтовна система правописних вправ і завдань для учнів 5-их класів закладів загальної середньої освіти

Орфографічний практикум

1. Уставте пропущені літери е та и й поясніть їхнє написання (усно).

Пр..красний, пр..крашений, пр..крашати, пр..краса, пр..білий, пр..білений, пр..білити, пр..черствіти, пр..черствілий, пр..черствий, Пр..чорномор'я, пр..подобний, пр..блуда, пр..світлий, пр..водити.

2. Перепишіть речення, добираючи з дужок потрібну літеру.

1. Десь вітер грає на віолончелі, морозні пальці пр(е,и)клада до скла (В. Симоненко).
2. Учора мій сусід купив собі коня із табуна, татарського, пр(е,и)злого (Є.Гребінка).
3. Колись тобі пр(е,и)виділась ріка – страшного смутку береги молочні (Г.Крук).
4. Повітря – мов пр(е,и)в'ялий трунок, це рання осінь шле цілунок (П. Тичина).
5. Видать, зозуля нам у лісі накувала святу й пр(е,и)чисту правду (С. Голованівський).
6. У славномупр(е,и)славному місті в Чигирині задзвонили в усі дзвони, з гармати стріляли, пр(е,и)велебную громаду докупи скликали (Т. Шевченко).

3. Прочитайте вірш і виконайте завдання.

Десь на гор..зонті хмара-хустка Манить в даль, мов дівч..на у сад, І в..сни такі пахучі згустки Розпл..скалися об голубий фасад. Дні стоять погожі і пр..вітні – Розтопилося б і серце кам'яне; Всі на вул..цях – немов знайомі, рідні, Лиш чомусь не впізнають мене...

В. Симоненко

А. Перепишіть вірш, уставивши пропущені літери е та и.

Б. Підкресливши слова, на які падає логічний наголос, навчіться виразно читати вірш.

4. Прочитайте слова та знайдіть у них орфограми. Прокоментуйте їх.

Солом'яний, завдання, козацький, пресмачний, розчистити, віддати, Полтава, казка «Мудра дівчина», пишеш, темно-зелений.

5. Прочитайте слова. Знайдіть у коренях ненаголошені голосні е та и. Прокоментуйте написання.

Дзвеніти, півень, мести, очерет, вечірній, стебло, зелений, блищати, теплиця, дерево, високий, лисиця, запинити, випирати, дев'ятка, кривавий.

6. Прочитайте слова й знайдіть у них м'які й пом'якшені приголосні. Прокоментуйте спосіб позначення м'якості кожного з них.

Мазь, ніжність, полюс, домашнє, Поліна, пюре, польовий, тітка, кількість, Вінниця.

7. Випишіть слова у дві колонки:

1) у яких букви я, ю, є не позначають м'якості приголосних на письмі;

2) у яких букви я, ю, є позначають м'якість приголосних на письмі.

М'якість, валюта, арф'яр, емаллю, рюмсати, вар'єте, бюро, икання, кеш'ю, наряд, ад'ютант, ключ, Анюта. Поезія, моряк, алюміній, вечірнє, клятва, алюр.

8. Перепишіть слова, уставляючи на місці пропуску, де потрібно, м'який знак.

Уман..щина, перукар..ський, тихесен..кий, херсонс..кий, лар..ок, граєт..ся, Хар..ків, промін..ці, піднос..ся, дівчинон..ка, він..чати, козац..кий, гіс..ть, чотир..ох, мен..ше, красун..чик, Пол..ща, нян..чити.

9. Виконайте завдання в тестовій формі.

1. М'який знак на місці пропуску треба писати в обох словах рядка

А годит..ся, пересуваєш..ся

Б мелітопол..ський, різ..бяр

В найбіл..ше, ненавис..ть

Г київс..кий, красун..чик

2. М'який знак на місці пропуску треба писати в обох словах рядка

А нян..ці, спин..ці

Б тітон..ці, ялин..ці

В скрин..ці, яблун..ці

Г дон..ці, травин..ці

4. М'який знак на місці пропуску треба писати в обох словах рядка

А дон..чин, жін..чин

Б Юл..чин, Галин..чин

В нян..чин, Натал..чин

Г учител..чин, лял..чин

10. Перепишіть речення, уставляючи на місці пропуску, де потрібно, м'який знак.

1. І досі снит..ся під горою, між вербами та над водою, білен..ка хаточ..ка (Т. Шевченко).
2. Зліва, при мокрій долин..ці, кін..чалис.. жита й починалас.. лука (М. Коцюбинський).
3. Солодка мліс..ть, блідесен..кий промін..чик, як добре жити, думати про ін..ше (Л. Костенко).
4. Гордо підносят..ся в небо дев'ят..надцят.. куполів Софії Київс..кої, яка стоїт.. понад дев'ят.. століт.. у давн..ому місті (Р. Радішевський).
5. В довгу, темную ніч..ку невидну не стулю ні на хвил..ку очей (Леся Українка).
6. Що місяцю зірон..ки кажут.. ясенн..кі? (П. Тичина).

11. Перепишіть слова, уставляючи на місці пропуску, де потрібно, м'який знак.

Дівчин..ці, лял..чин, сторонон..ці, цвірін..чати, перепіл..чин, він..чати, жен..шен.. , долон..ці, дон..чин, план..ці, брин..чати, Тан..чин, печін..ці, кишен..ці, матін..ці, закін..чити, киян..ці, ділян..ці, різ..бяр, хмарин..ці, нян..чити, дівчинон..ці, половин..ці, уман..ці.

12. Перепишіть слова, ділячи їх на склади. Підкресліть орфограми йо та ьо.

Бульйон, зарубцьований, медальйон, серйозний, крайовий, больовий, мальовничий, каньйон, знайомство, лосьйон, гостьовий, курйозний, шампінйон, батальйон, льон, Ковальов, бойовий, сеньйор, Ігорьович.

13. Прочитайте слова та виконайте завдання.

Во..вничий, ..гурт, засмальц..ваний, опен..к, Андрі..вич, бо..вище, тін..вий, міль..н, прокл..ни, облиц..ваний, т..хкати, ма..ріти, брон..ваний, гіл..тина, чотир..х, ки..к, сформул..ваний, Журавл..в, га..вий.

А. Перепишіть слова, уставляючи, де потрібно, сполучення букв йо та ьо.

Б. Розберіть за будовою виділені слова.

14. Виконайте завдання в тестовій формі.

1. Літеру й треба писати на місці пропуску в обох словах рядка

А сер..озний, Вороб..ов

Б компань..он, д..оготь

В зна..омий, прокл..они

Г медаль..он, ос..овий

2. Літеру й треба писати на місці пропуску в обох словах рядка

А Мурав..ов, сл..оза

Б шампінь..он, с..омга

В ма..оріти, лось..он

Г павіль..он, тр..ох

3. Літеру й треба писати на місці пропуску в обох словах рядка

А бад..орість, кур..озний

Б с..орбати, Пот..омкін

В с..огодні, під..омний

Г кол..оровий, па..ок

15. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Скільки років землі і мільярд, і міль..н, а яка вона й досі ще гарна!

2. Це ще не сл..зи – це квітуча вишенька, що на світанку струшує росу
(Л. Костенко).

3. Курличуть хмари, т..хкає вода, дерева казки шепчуть на світанні
(А. М'ястківський).

4. Помилки друзів ми повинні виправляти або прощати, коли вони не
сер..зні (Г. Сковорода).

5. Ложка д..гтю зіпсує бочку з медом.

6. Горнець котлові докоряє, а обидва засмальц..вані (Нар. тв.).

**А. Перепишіть речення, уставляючи, де потрібно, сполучення букв йо та
ьо.**

**Б. Над кожним словом третього речення надпишіть, якою частиною
мови воно є.**

1. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. От якби щодня обідати морозивом і снідати морозивом і вечеряти!
(Вс. Нестайко).
2. Жовтень зривав листя з дерев укривав розцяцькованою ковдрою
втомлену землю готував її до зимового сну (І. Багряний).
3. Рідна планета швидко зменшувалася губилася в космосі стала подібною
до зеленкуватої блискучої вишні (О. Бердник).
4. А ріка життя все шумить і піниться і стогне (Г. Хоткевич).
5. Гори і долини поля і сади ставок і хати були залиті чистим світлом
(І. Нечуй-Левицький).

А. Перепишіть речення, розставляючи пропущені коми між однорідними членами речення.

Б. Винайте запис звуків виділених слів.

2. Прочитайте речення та прокоментуйте пропущені розділові знаки між узагальнювальним словом та однорідними членами речення.

1. Усі весну люблять і люди і пташки і дерева і комашки і ніжна травиця
(П. Гай).
2. І ліс і тіні і зоряна ніч усе було урочисто прекрасним і близьким
(М. Стельмах).
3. Вишні черешні груші сливки-угорки тернослив терен і дерен усе росло
густими купами (І. Нечуй-Левицький).
4. Усе мене тішить ліси і садки озера річки глибокі ставки (О. Василенко).
5. Столиці міста містечка країни усе це тепер випало Іванові Силі побачити
на власні очі (О. Гаврош).

3. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. І цвіт і грім і дощ і град я серцем спраглим все приємлю (Л. Дмитерко).
2. Згадка про рідну землю супроводить нас завжди і в щасті і в горі і у
хвилини сумнівів (М. Фурдуй).
3. Стежка озеро стіжок усе в падолисті (В. Скомаровський).
4. Усе змішалось в одну мить і злилося докупи і земля і море (І. Нечуй-
Левицький).

5. Усе навколо сповнене весняної пружності дерева птахи люди (В. Собко).

А. Перепишіть речення, розставляючи пропущені розділові знаки.

Б. Підкресліть узагальнювальні слова й однорідні члени речення відповідно до їхньої синтаксичної ролі в реченні.

4. Виконайте завдання в тестовій формі.

1. Після однорідних членів треба поставити тире в реченні (розділові знаки пропущено)

А Ми садили ліс у полі і дубочки і тополі і осику і ліщину і червону горобину.

Б Дерева трави квіти усе жило в очікуванні весняних сонячних дотиків.

В Куди не повернешся скрізь земля і згори і знизу і праворуч і ліворуч.

Г І заспівало все у цім краю Карпатські гори ріки і смереки.

2. Перед однорідними членами треба поставити двокрапку в реченні (розділові знаки пропущено)

А Сонце ліси поля води повітря усе це святиня яку маємо берегти.

Б Усі кругом сміються і Людмила Василівна і режисер й оператор.

В Люблю твій шум і шепіт серед поля і серцем чую силу наливну.

Г Ні спека дня ні бурі ні морози ніщо не вб'є любов мою живу.

3. Після однорідних членів треба поставити тире в реченні (розділові знаки пропущено)

А У нашому саду була розкішна флора жоржини й кропива любисток і ревені.

Б Усі весну люблять і люди і пташки і дерева і комашки і ніжна травиця.

В І ліс і фіолетові тіні і зоряна ніч усе було урочисто прекрасним і близьким.

Г У мудрості свої закони є і цвіт і злет і несходимі пущі.

5. Доповніть речення однорідними членами та запишіть їх.

1. У нашому дворі ростуть різні дерева: ... і ..., ... і

2. ..., ..., ... – усі радо зустрічають весну.

3. З Україною межують різні країни: ..., ..., ..., ... та інші.

4. ..., ..., і ..., і ... – різні фрукти люблять у моїй сім'ї.

6. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Лози кручі висип ліс усе блищить і сяє на сонці (О. Довженко).
2. Синє все озера річка ліс (В. Малишко).
3. Все зникло місто гори поле гай (Леся Українка).
4. Усе горить на виставці краси і луки і ліси (І. Гнатюк).
5. Луки гори пишні сади усе зелене й принишкле (Олесь Гончар).

А. Перепишіть речення, розставляючи пропущені розділові знаки.

Б. Підкресліть узагальнювальні слова й однорідні члени речення відповідно до їхньої синтаксичної ролі в реченні.

7. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Можна все на світі вибирати, сину, вибрати не можна тільки Батьківщину (В. Симоненко).
2. Добре, учителю, що ти небокраї підняв нам людського стремління (М. Вінграновський).
3. Говори, говори, моя мила, твоя мова – співучий струмок (П. Тичина).
4. Видиш, брате мій, товаришу мій, відлітають сірим шнуром журавлі у вирій (Б. Лепкий).
5. Гей ви, далі ясні, безкінечні й сині, як чудесно в світі молодому жить! (В.Сосюра).

А. Знайдіть звертання та прокоментуйте розділові знаки.

Б. Прочитайте речення повторно, інтонаційно виділяючи звертання.

8. Визначте види речень за метою висловлювання та прочитайте їх із відповідною інтонацією.

1. Червону руту не шукай вечорами (В. Івасюк).
2. Великі хмари холодом нагусли (Л. Костенко).
3. Чому смуток з тобою поруч часто ходить у світлі дні? (В. Симоненко).
4. Ви чули, малята, що вітер чубатий узяв та й надумав усіх обігнати? (В. Струтинський).
5. Пливи, пливи, річко, ще й поклич сестричку, погукай струмочки, нехай дмуть в гудочки (С. Майданська).
6. Реве та стогне Дніпр широкий, сердитий вітер завива... (Т. Шевченко).

9. Прочитайте гумореску та виконайте завдання.

Зубрить дід англійську мову,

Хоч йому вже близько ста.

З словником казки дитячі

Помалесеньку чита.

– Пліз гет май шуз мендид, бабо!

– Раз повів він мудру річ.

Баба злиться:

– Що це значить?

– Постав валянки у піч.

Вранці баба діда будить:

– Гей-окей! Шурлів-мурлів!

Дід питає:

– Що це значить?

– Правий валянок згорів!

П. Глазовий

A. Визначте вид кожного речення за метою висловлювання та емоційним забарвленням.

B. Перечитайте гумореску, зважаючи на мету висловлювання та емоційне забарвлення кожного речення.

10. Виконайте завдання в тестовій формі.

1. Спонукальним є речення

A Ти знаєш, що ти – людина?

B Не зневажай душі своєї цвіту...

B Цвіте куга, цвіте пасльон при березі в тумані.

Г А фіолетово, а синьо при хаті півники цвітуть!

2. Розповідним є речення

A Хіба у травні сніг буває?

B Питай не старого, а бувалого.

B Не кайся рано вставати, а кайся довго спати.

Г Весна в малиновій косинці мене покличе за село.

3. Пунктуаційну помилку допущено в реченні

- А – Скільки тобі років.
- Б – Скоро буде п'ять.
- В – Тобі ще не можна самій ходити до магазину.
- Г – Можна! Я вже доросла.

11. Попрацюйте в парах. Складіть діалог за однією з поданих ситуацій мовлення. Використайте в ньому всі види речень за метою висловлювання та емоційним забарвленням.

- Розподіл обов'язків із чергування у школі.
- Розподіл ролей у шкільній виставі за мотивами народної казки «Мудра дівчина».
- Планування серії дописів (для шкільного сайту) про дотримання правил безпечного поведження в умовах пандемії.

12. Прочитайте приказки та виконайте завдання.

1. Діло майстра величає!
2. Без труда нема плода.
3. Хто що вміє, те й діє.
4. Від добра ніхто не тікає.
5. Там добре, де нас немає.
6. Усяка пташка своє гніздо знає.
7. З кривого дерева падає крива тінь (Нар. тв.).

А. Перепишіть речення та визначте в них додатки.

Б. Над кожним додатком надпишіть, якою частиною мови він виражений.

13. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Наполегливість і витривалість властиві (спортсменам, для спортсменів).
2. Не можна знуцатися (над тваринами, з тварин).
3. Навчатися (мови, мові) потрібно протягом усього життя.
4. Завжди треба дякувати (людей, людям) за добрі справи.
5. Не можна зраджувати (друзям, друзів).

А. Перепишіть речення, ставлячи іменники, що в дужках, у потрібному відмінку.

Б. Знайдіть і підкресліть додатки.

14. Виконайте завдання в тестовій формі.

1. Додаток виділено в реченні

А Сичі в гаю перекликались, та ясен раз у раз скрипів.

Б Ясен використовують у меблевій промисловості.

В У Кримських і Карпатських горах ростуть дуб, граб, ясен.

Г Ясен символізує пісенну душу, а також чоловічу чистоту й скромність.

2. Прочитайте поетичні рядки.

Весна дзвенить, весна гуля,

Вкриває листом пагілля,

Весна зими не слухає,

Прозорим вітром дмухає.

Цей уривок налічує додатків

А три

Б чотири

В п'ять

Г шість

3. Додаток виражено займенником у реченні.

А Дуб символізує могутність і довголіття.

Б Його можна знайти в будь-якому регіоні України.

В Це дерево влітку дарує затінок.

Г А прохолоди в спеку всі хочуть.

15. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Які тільки рослини не ростуть на Чорноморському узб..режжі Кавказу! Кошлаті стовбури пальм із високо піднесеними віялами кущі запашних олеандрів із рожевими та білими квітами евкаліпти із жовто-червонястими стовбурами та куч..рявою л..гкою зел..нню. Ніби пр..слухаються до чогось стрункі кипариси. Мигдаль та оливи інжир і гранат хурма з надзвичайно запашними ранніми квітами. На подвір'ях у садках на вул..цях усюди виноград

прозорий золотавий з...л...нуватий сіро-зелений ч...рвонясто-синій темно-фіолетовий укритий сизим с...рпанком (С. Приходько).

А. Перепишіть текст, уписуючи пропущені букви е та и й розставляючи розділові знаки між однорідними членами речення.

Б. Підкресліть граматичні основи.

16. Прочитайте текст і виконайте завдання.

У години літньої спеки рибалки поводяться по-різному. Одні заганяють човен у затінок, щоб годинку подрімати на духмяному сіні. Інші беруть весло й рушають у подорож по річці.

Сонце просвічує озерну воду до дна. Тремтливий підводний світ у такий час щедро розкриває свої таємниці. Човен тихо пливе вздовж берегів, і під його днищем проходять то дрімучі зарості водоростей, то покриті черепашками скати, то сірі мулисті поля (О. Никифоров).

А. Знайдіть складні речення. Визначте, які вони: сполучникові чи безсполучникові.

Б. Випишіть прості речення та підкресліть у них головні й другорядні члени речення.

17. Прочитайте вірш і виконайте завдання.

ПТАШЕЧКА

Івасик пташечку спіймав,

щасливий вбіг у хату:

– Який же гарний, ах який, дивись, дивися, тату!

А батько глянув у кулак,

покивав головою:

– А що було би, якби так зробив хто із тобою?

Життя на волі для усіх

над все дорожче, сину!

Івасик вибіг на поріг і випустив пташину.

Б. Лепкий

А. Знайдіть звертання та прочитайте їх.

Б. Знайдіть пряму мову (діалог) і прокоментуйте розділові знаки.

В. Напишіть есе про поводження з тваринами, використавши приклад із власного досвіду

Окрім цього, був розроблений конспект уроку для 5 класу (додаток Б).

У результаті дослідження комунікативно орієнтовної системи правописних вправ та завдань для учнів п'ятого класу загальноосвітніх закладів виявлено важливі аспекти, пов'язані з розвитком їх орфографічних навичок. Запропонована система не лише спрямована на покращення правопису, але й акцентує увагу на формуванні комунікативних здібностей учнів через впровадження відповідних правописних вправ у процес навчання. Робота дозволила виявити зв'язок між орфографією та вивченням мови у більш широкому контексті мовної компетентності. Запропонована система вправ має потенціал покращити якість навчання та сприяти більш ефективному оволодінню правилами правопису для учнів п'ятого класу.

ВИСНОВКИ

Компетентнісний підхід до навчання мови є одним із результативних засобів вирішення стратегічних завдань сучасної мовної освіти. Його положення спрямовано на активізацію пізнавальної та мовленнєвої діяльності здобувачів освіти, формування комунікативної компетентності, що реалізується через особистісну здатність влучно висловлювати думки в усній і писемній формах, переконувати співрозмовників тощо. Переорієнтація на компетентнісний підхід до навчання української мови передбачає зміни в змісті (перегляд навчальної програми, запровадження нової концепції підручникотворення), організації (зміна форм, методів, принципів, засобів навчання), контролі (удосконалення критеріїв оцінювання навчальних досягнень), якості освітнього процесу.

Основними складниками української правописної системи є орфографія та пунктуація, зародження яких сягають часів перекладу грецьких Євангелії та Псалтиря староукраїнською мовою.

Український правопис, що склався історично, відбиває давні традиції та нові тенденції в передаванні мовних одиниць, що домінували в писемній мові на різних етапах її розвитку.

Сучасна редакція Українського правопису повертає до життя деякі особливості правопису 1928 р., які є частиною української орфографічної традиції і поновлення яких має сучасне наукове підґрунтя. Оновлений правопис систематизує зміни в сучасній мовно-писемній практиці, визначає правила написання нових мовних одиниць, усуває застарілі формулювання, проте не порушує усталені принципи української орфографії (фонетичний, морфологічний, історичний, диференційний) та пунктуації (структурний (граматичний, синтаксичний), смисловий, інтонаційний).

Завдяки мовним нормам кожна національна мова вирізняється з-поміж інших. Нормативність стосується усіх рівнів мовної системи і структури, за

якими здійснюється класифікація мовних норм. Розрізняють орфоепічні, акцентуаційні, орфографічні, лексичні, фразеологічні, морфологічні, синтаксичні, пунктуаційні, стилістичні норми.

Особливе місце в системі мовних норм літературної мови посідають правописні норми. У площині писемної нормативності відбувається перехід або неперехід у кодифіковані форми різноманітних варіантів послуговування мовними одиницями. Саме правописні (орфографічні та пунктуаційні) норми засвідчують усвідомлене ставлення суспільства до мови та змін, які забезпечують її історичний розвиток.

Чинні програми, підручники, науково-методичні матеріали та спеціальні дослідження загалом підтверджують наявність проблем формування мовної компетентності учнів, актуальність і важливість методичної творчості, необхідність розроблення цілісної системи вправ і завдань, вибору ефективних методів, прийомів, форм і засобів, що сприяють формуванню мовної компетентності, розвитку мовних і мовленнєвих умінь і навичок.

Компетентнісно орієнтовані підручники з української мови для п'ятого класу покликані задовольнити пізнавальні потреби учнів і створити умови для їх розвитку відповідно до індивідуальних нахилів, уподобань і здібностей кожного учня.

Ефективний розвиток орфографічних навичок вимагає врахування мовного та навчального контексту, рівня мовленнєвого та мовного розвитку учня, а також його уваги, пам'яті та мислення. Орфографічні навички учнів формуються з урахуванням постійного зв'язку між граматиною та мовленнєвими навичками під час роботи над зв'язними реченнями. Це пов'язано з тим, що робота з текстовим матеріалом важлива для повторення низки орфограм і розділових знаків і є ефективним засобом розвитку орфографічних навичок. Тому рекомендується вводити елементи орфографічних завдань під час роботи над зв'язними реченнями з метою розвитку в учнів грамотності щодо форми, орфографії та пунктуації.

Дібрано комунікативно орієнтовну систему правописних вправ і завдань для учнів 5-их класів закладів загальної середньої освіти.

Важливого значення на уроках набувають уміння учнів творчо мислити й самостійно працювати. Ці вміння виявляються у здатності виділяти те чи інше мовне явище, розуміти ступінь його складності, усвідомлювати мовні факти в системі.

Вивчення даного питання відкриває широкі перспективи для подальших наукових досліджень у різних напрямках. Однією з можливих спрямованостей є глибше дослідження впливу комунікативно орієнтованої системи правописних вправ на загальний розвиток мовленнєвої компетенції учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Барна В., Волощенко О., Козак О. Тестування як метод справедливого вимірювання навчальних досягнень учнів. В. Барна, О. Волощенко, О. Козак. Учитель початкової школи. №11. 2014. С. 15–20.
2. Беца С. Д., Павлович Ю. П., Певсе А. А. Українська мова: підручник для 5 класу з навчанням угорською мовою закладів загальної середньої освіти (з аудіосупроводом). Чернівці: Букрек, 2022. 248 с.
3. Биваліна Д. Основні засади компетентнісного підходу до навчання української мови. Сучасні тенденції та перспективи мовно-літературної освіти в Україні: збірник наукових статей. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, 2023. С. 318–323. URL: https://drive.google.com/file/d/1TLgnRlnqJ68LM_5qoCOz-U7xiCJMН8ei/view (дата звернення: 07.07.2023)
4. Биваліна Д.Р. Правописні норми в системі мовних норм сучасної української мови: Матеріали звітної науково-практичної конференції здобувачів вищої та фахової передвищої освіти (м. Глухів, 23–24 травня 2023 року). Глухів : Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2023. С. 113–115. URL: https://drive.google.com/file/d/1NmsTtK51K_GjG4qegDi5O45kWjiSgOrI/view?pli=1 (дата звернення: 18.07.2023)
5. Бібік Н.М. Переваги і ризики запровадження компетентнісного підходу в шкільній освіті. URL: [https://lib.iitta.gov.ua/9772/1/10-35-1-PB%20\(1\).pdf](https://lib.iitta.gov.ua/9772/1/10-35-1-PB%20(1).pdf) (дата звернення: 14.06.2023).
6. Богдан С. К. Методи й методика лінгвостилістичних досліджень: методичні рекомендації для слухачів і керівників секції української мови. Луцьк, 2011. 28 с.
7. Бойко А.Е. Модернізація навчально-виховного процесу в позашкільних навчальних закладах у контексті реалізації компетентнісного підходу // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2010. № 5(7). С.12.

8. Бойко Н. В. Застосування інноваційних методів навчання української мови в умовах карантину. URL: <https://www.ukrlogos.in.ua/10.11232-2663-4139.08.04.html> (дата звернення: 27.01.2023).
9. Бондаренко Н. В. Особливості використання інтерактивних методів на уроках української мови. Українська мова і література в школі. 2013. № 3. С.7-10.
10. Бондаренко Н. В. Формування правописної компетентності учнів 5–7 класів на уроках української мови : посібник. Київ : Сам. 2017. 112 с.
11. Бондаренко Н.В., Скрипець Н.М. Диктант як ефективний прийом навчання правопису. Дивослово. 2014. №2. С. 2-6.
12. Глазова О. П. Есе як вид роботи з розвитку писемного мовлення школярів. Методичні діалоги. 2010. № 5.
13. Глазова О. П. Українська мова : підруч. для 5 кл. закл. загальн. середн. освіти. 2-ге вид., перероб. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2022. URL : <https://pidruchnyk.com.ua/1641-ukrainska-mova-glazova-5-klas-2022.html> (дата звернення : 20.09.2023).
14. Голуб Н. Б. Методичні рекомендації щодо навчання української мови умовах компетентнісного підходу. Дивослово. 2013. № 9. С. 2–7.
15. Голуб Н. Б., Горошкіна О.М. Концепція навчання української мови учнів ліцею. К.: Педагогічна думка. 2019. 56 с.
16. Голуб Н. Ситуативний метод на уроках української мови в школі. Українська мова і література в школі. 2013. № 7. С. 18–23.
17. Голуб Н.Б. До проблеми розроблення методики навчання української мови учнів ліцею на засадах компетентнісного підходу (аналітичні матеріали констатувального етапу експерименту). Українська мова і література в школі. 2018. № 5. С. 2-10.
18. Голуб Н.Б., Горошкіна О.М. Модельна навчальна програма «Українська мова. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти. URL: <https://cutt.ly/rKqjFdH> (дата звернення: 13.12.2023).

19. Городенська К. Найвідповідальніше завдання кожного вчителя-словесника — прищепити повагу до українського слова. Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях і колегіумах. 2003. №2.

20. Горошкіна О. Принципи побудови модельної програми з української мови для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти. Електронний збірник наукових праць ЗОШПО. 2021. № 4 (46). URL: [https://lib.iitta.gov.ua/725846/1/Горошкіна_тези%20\(2\).pdf](https://lib.iitta.gov.ua/725846/1/Горошкіна_тези%20(2).pdf) (дата звернення: 13.12.2023).

21. Горошкіна О.М., Бондаренко Н.В., Попова Л.О. Методика компетентісно орієнтованого навчання української мови учнів ліцею на рівні стандарту: методичний посібник. Київ: КОНВІ ПРІНТ, 2020. 128 с.

22. Графіка й орфографія сучасної української літературної мови : Методичні вказівки до практичних занять. Укладач: Рудь О. М. Суми : СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2022. 53 с.

23. Грона, Н. В. Тематичне портфоліо в курсі викладання методики української мови. Педагогічний дискурс : зб. наук. праць Хмельницької гуманітарно-пед. акад. Хмельницький, (11), С. 49–52. 2012.

24. Груба Т. Комунікативно-жанровий підхід до навчання української мови у профільних класах. Нова педагогічна думка, 1 (97), 80-83. 2019.

25. Державний стандарт базової середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України № 898 від 30 вересня 2020 року URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartivpovnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898> (дата звернення: 20.09.2023)

26. Державний стандарт базової середньої освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 898 від 30.09.2020. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898> (дата звернення: 08.02.2023).

27. Дика Н.М. Засвоєння синтаксичних та стилістичних норм літературної мови учнями загальноосвітніх навчальних закладів. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/19667742.pdf> (дата звернення: 14.06.2023).

28. Дука Н. З історії українського правопису. URL: https://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/4946/1/Z%20istoriyi%20ukrayins_kogo%20Orhavoru_su.pdf (дата звернення: 15.06.2023).

29. Єрмоленко С. Я. Культура мови. Українська мова: Енциклопедія. 2-ге вид. Київ: Вид-во Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. С. 285—286.

30. Єрмоленко С., Бибик С., Тодор О. Українська мова: Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / за ред. С. Єрмоленко. Київ: Либідь, 2001. 224 с.

31. Заблоцька О. С. Компетентнісний підхід як освітня інновація: порівняльний аналіз. *Вісник Житомирського державного університету*. Випуск 40. Серія: Педагогічні науки. 2008. С. 63–68.

32. Заболотний О. В, Заболотний В. В. Українська мова : підруч. для 5 кл. закл. загальн. середн. освіти. 2-ге вид., перероб. Київ : Генеза, 2022. URL : https://www.geneza.ua/sites/default/files/ebooks/Українська%20мова_5кл_Генеза.pdf (дата звернення : 20.09.2023).

33. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання ; наук. ред. українського вид. С. Ю. Ніколаєва. Ленвіт, 2003. 273 с.

34. Кільдеров Д.Е., Мачача Т.С., Юрженко В.В., Луп'як Д.М. Модельна навчальна програма «Технології. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSHpoetap.z.2022/TehnoI.osv.gal/Tekhnol.5-6-kl.Kilderov.ta.in.14.07.pdf> (дата звернення: 13.12.2023).

35. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ: К.І.С., 2004. 112 с.

36. Кузнецова Г. П., Корчова О. М., Кухарчук І. О., Холявко І. В. Культура мовлення та риторика: навч. посіб. Глухів: Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2020. 324 с.

37. Кузнецова Г., Кухарчук І., Корчова О. Ортологічні основи офіційно-ділового мовлення в галузі педагогічної освіти: навч. посіб. Глухів: Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2020. 274 с.
38. Кучеренко І. А. Підходи до навчання української мови – стратегічні орієнтири сучасної мовної освіти. URL: <http://surl.li/iqdx1> (дата звернення: 13.03.2023).
39. Літвінова І.М. Українська мова : підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Харків : Видавництво «Ранок», 2022. 278 с.
40. Луговий, В. І. Освіта, навчання, інформація, компетентність: канонізація понять. Історико-педагогічні студії : наук. часопис. Київ : Вид. НПУ імені М. П. Драгоманова, (5), С. 11–16. 2011.
41. Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови : навч. посіб. Київ: ВЦ Академія, 2007. 360 с.
42. Мельник Г. Тенденції розвитку системи освіти в Україні. Директор школи. 2006. № 6.
43. Мельничайко В., Пентилюк М., Рожило Л. Удосконалення змісту і методів навчання української мови. Київ : Рад. школа, 1982. 216 с.
44. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / за ред. М. І. Пентилюк. Київ : Ленвіт, 2005. 400 с.
45. Методичні рекомендації закладам загальної середньої освіти щодо організації дистанційної підтримки освітнього процесу в умовах карантину <http://academia.vinnica.ua/index.php/news/780-metodichni-rekomendatsiji-zakladamzagalnoji-serednoji-osviti-shchodo-organizatsiji-distantsijnoji-pidtrimki-osvitnogoprotsesu-v-umovakh-karantinu> (дата звернення: 27.01.2023).
46. Методичні рекомендації із застосування Українського правопису в новій редакції. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. 76 с.
47. Мирошниченко Д.Є., Плоха В.Л. Етапи становлення українського правопису. URL: https://donnaba.edu.ua/journal/images/2016-4/2016-04_37-41.pdf (дата звернення: 15.06.2023).

48. Можливості системи дистанційної підтримки. URL: <https://disted.edu.vn.ua/> (дата звернення: 27.01.2023).
49. Навчання української мови учнів 5 класу на засадах компетентнісного підходу: посібник. Н.Б. Голуб, В. І. Новосьолова, Г. Т. Шелехова, А. В. Ярмолюк. Київ: Вид. дім «Сам», 2017. 144 с.
50. Наказ Міністерства освіти і науки України № 371 от 05.05.2008 Про затвердження критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/ru/v0371290-08> (дата звернення 06.05.2020).
51. Наказ Міністерства освіти і науки України від 26.12.2019 р № 1630. про завершення дослідно-експериментальної роботи за темою «Розроблення 96 методичної системи навчання з предметів природничо-математичного циклу на засадах компетентнісного підходу» URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/prozavershennya-doslidno-eksperimentalnoyi-roboti-za-temoyu-rozroblennyametodichnoyi-sistemi-navchannya-z-predmetiv-prirodnicho-matematichnogociklu-na-zasadah-kompetentnisnogo-pidhodu> (дата звернення 06.05.2020).
52. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи (2016). URL: <https://cutt.ly/4J6MsrD> (дата звернення: 13.12.2023).
53. Норми сучасної української літературної мови : методичний посібник. Укладачі: Назаревич Л. Т., Равлів І. П., Федак С. А., Гавдида Н. І., Баб'як Ж. В. Денисюк Н. Р., Мацюк Г. Р. Тернопіль : Вектор, 2019. 78 с.
54. Овчарук О.В. Компетентнісний підхід в освіті: загальноєвропейські підходи. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/176/162> (дата звернення: 14.06.2023).
55. Олійник О. Світ українського слова : навч. посібник. Київ : Хрещатик, 1994. 416 с.
56. Онатій А. В., Ткачук Т. П. Українська мова : підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2022. 307.

57. Оцінювання в 5 класі НУШ: як воно може стати інструментом навчання та підвищення мотивації. URL: <https://nus.org.ua/articles/otsinyuvannya-v-5-klasi-nush-yak-vono-mozhestaty-instrumentom-navchannya-ta-pidvyshhennya-motyvatsiyi/> (дата звернення 13.12.2023).

58. Оцінювання та оформлення. Свідоцтва навчальних досягнень учнів 5-6 класів НУШ. URL: <https://naurok.com.ua/post/ocinyuvannya-ta-oformlennya-svidoctvanavchalnih-dosyagnen-uchniv-5-6-klasiv-nush> (дата звернення: 13.12.2023).

59. Пентилюк М. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики. Київ : Ленвіт, 2011. 210 с.

60. Пехота О. М. Особистісно орієнтована освіта і технології. Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи. Київ, 2000. 29–31 с.

61. Питання українського правопису: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.05.2019 № 437. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/437-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.02.2023).

62. Підручник для 5 кл. закладів загальної середньої освіти. А. А. Ворон, В. А. Солопенко. Київ : УОВЦ «Оріон», 2022. 265 с.

63. Підручники для 5 класу шкіл з українською мовою навчання. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/pidruchniki/elektronni-pidruchniki/elektronni-pidruchniki-dlya-5-klasu/pidruchniki-dlya-5-klasu-shkil-z-ukrayinskoju-movoju-navchannya> (дата звернення: 22.02.2023).

64. Пометун О. Види діяльності учнів у контексті нового Державного стандарту освіти. Психодидактика: збірник тез конференції. 21–22.05.2021. С. 161–167.

65. Поняття норми в сучасній українській мові. Типи норм. Нормативне і ненормативне мовлення. Лексична норма. Лексичне значення слова. Лексична помилка. URL: <https://kvpubd.kiev.ua/wp-content/uploads/2022/08/urok-3-4-8.pdf> (дата звернення: 14.06.2023).

66. Попович А. Особливості модельних навчальних програм з української мови для 5–6 класів. Проблеми сучасного підручника. 2021. Вип. 27. С. 195–204.

67. Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах: модульний курс. Київ : Ленвіт. 2011. 366 с.
68. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 27.01.2023).
69. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 27.01.2023).
70. Растьогін М.Ю. Формування уявлень фізичної картини світу в учнів основної школи у процесі навчання фізики: дис. канд. пед. наук: 13.00.02 / 97 Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ, 2012. 252 с.
71. Савченко О. Я. Компетентнісний підхід як ресурс інноваційного розвитку шкільної освіти. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nvidgu_2015_33_36.pdf (дата звернення: 14.06.2023).
72. Садовий М.І. Програмні компетентності майбутніх фахівців спеціальності 014 «Середня освіта (Природничі науки)»: зміст та особливості формування. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету. Серія педагогічна. Кам'янець-Подільський, 2018. Вип. 24: STEM-інтеграція як важлива передумова управління результативністю та якістю фізичної освіти. С. 27-30
73. Семенишена Р.В. Структурно-логічна схема як метод систематизації і узагальнення знань учнів для цілеспрямованого формування наукового світогляду. Науковий часопис Національного університету імені М. П. Драгоманова : збірник наукових праць Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014 р. № 14. С. 69-76
74. Словник іншомовних слів. Уклад.: С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. Київ: Наукова думка, 2000. 680 с.
75. Словник української мови: в 11 т. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Київ: Наукова думка, 1973. Т 4. 840 с.

76. Смаглюк І.І. Орфографічний практикум. Збірник вправ. Управління освіти і науки Білоцерківської міської ради. Білоцерківський колегіум. Біла Церква, 2011. 58 с.

77. Соціолого-педагогічний словник. За редакцією В.В. Радула, вид. 2-е. Харків, 2015. 444 с.

78. Стадніченко С.М. Використання структурно-логічних схем для реалізації системного підходу в умовах особистісно орієнтованого навчання. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. Кіровоград, 2005. Вип. 60. Ч. 2. С. 113-119.

79. Струганець Л. В. Культура мови. Словник термінів. Тернопіль: Навчальна книга. Богдан, 2000. 88 с.

80. Сучасна українська літературна мова: навч. посіб. С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ та ін. Київ: Літера ЛТД, 2011. 560 с.

81. Сучасна українська літературна мова: підручник. М.Я. Плющ, Бевзенко С. П., Н. Я. Грипас та ін.; за ред. М. Я. Плющ. 2 вид., перероб. і допов. Київ: Вища школа, 2000. 430 с.

82. Технології : підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. О. В. Біленко, М. Л. Пелагейченко. Тернопіль : Астон, 2023. 209 с.: іл. URL: <https://issuu.com/kreidaros/docs/tekhnolohii-5-klas-bilenko-2023> (дата звернення: 14.06.2023).

83. Тлумачний словник української мови. Ред.: Т. В. Ковальова, Л. П. Коврига. Харків: Синтекс, 2002. 672 с

84. Українська література : підруч. для 5 кл. закл. загальн. середн. освіти / Олександр Авраменко. — Київ : Грамота, 2022. — 288 с.

85. Українська мова : підруч. для 5 кл. з навч. молд. мов. закл. заг. серед. осв. (з аудіосупроводом). С. Свінтковська, Н. Михайловська, М. Левинська, Т. Мельниченко. Львів : Світ, 2022. 224 с.

86. Українська мова : підруч. для 5 кл. з навч. румунською мовою закл. заг. серед. осв. (з аудіосупроводом). О. Петрук. Львів : Світ, 2022. 196 с.

87. Українська мова : підруч. для 5 кл. з навч. угорською мовою закл. заг. серед. осв. (з аудіосупроводом). Г.В. Шумицька, Т.Д. Гнаткович, О.В. Калинич, А.Ю. Лукач, Є.Е. Борисова. Львів : Світ, 2022. 296 с. :
88. Українська мова : підруч. для 5 кл. закл. загал. серед. Освіти. Л. Гапон, О. Грабовська, О. Петришина, О. Підручняк. Тернопіль : Підручники і посібники, 2022. 328 с.
89. Українська мова : підручник для 5 кл. закладів загальн. серед. Освіти. І.П. Ющук. Тернопіль : Навчальна книга — Богдан. 2022. 352 с.
90. Українська мова : підручник для 5 кл. закладів загальн. середн. освіти. А. В. Онатій, Т. П. Ткачук. Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2022. 288 с.
91. Українська мова. 5 кл. : підруч. для закладів загальної середньої освіти. О . П. Глазова. Вид. 2-ге, доопр. К .: Видавничий дім «Освіта», 2018. 240 с.
92. Українська мова. 5 клас. Голуб, Горошкіна 2022. Київ, «Освіта». 2022. 306 с.
93. Українська мова. 5–9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (зі змінами, затвердженими наказом МОН України від 07.06.2017 № 804). URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalniprogrami-5-9-klas> (дата звернення: 23.09.2023).
94. Український правопис. Ін-т мовознавства ім. О.О.Потебні НАН України, Ін-т укр. Мови НАН України. К.: Наукова думка, 2008. 288 с.
95. Федоренко О. Особливості формування ключових компетентностей в учнів з порушеннями слуху. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2013. Вип. 23. С. 248–255.
96. Філософський енциклопедичний словник. За ред. В.І. Шинкарук. Київ: Абрис, 2002. 742 с.
97. Формування змісту профільного навчання: теоретико-методологічний аспект: кол. монографія. За ред. Г. О. Васьківської. Київ, КОНВІ ПРІНТ, 2018. 260 с.

98. Ходзицька І.Ю., Горобець О.В., Медвідь О.Ю., Пасічна Т.С., Приходько Ю.М. Модельна навчальна програма «Технології. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSHpoetar.z.2022/TehnoI.osv.gal/Tekhnol.5-6-klas.Khodzytska.ta.in.14.07.pdf> (дата звернення: 13.12.2023).

99. Хом'як І. Компетентнісний підхід до навчання правопису української мови. Українська мова і література в школах України. 2017. Вип. 11. С. 17–21.

100. Хуторський А.В. Ключові компетентності як компонент особистісно-орієнтованої парадигми освіти. Народна освіта. 2003. № 2. С. 58–64.

101. Цікаві вправи з української мови для 5 класу. URL: <https://urok-ua.com/tsikavi-vpravy-z-ukrajinskoji-movy-v-5-klasi/> (дата звернення: 13.12.2023)

102. Шелехова Г. Т. Сучасний підручник української мови як засіб формування комунікативної компетентності старшокласників. Українська мова і література в школі. 2011. № 6. С. 19–22.

103. Шиян Р., Ляшенко О., Фіцайло С., Дубовик О., Гайдамака О. Усе про модельні навчальні програми для розробників і шкіл. URL: <https://nus.org.ua/questions/vidpovidayemonazapytannya-use-pro-modelni-navchalni-programy-dlya-rozrobnykiv-i-shkil/> (дата звернення: 13.12.2023).

104. Ющук І. П. Практичний довідник з української мови. К.: Рідна мова, 1998. 223 с.

105. Ющук І. П. Українська мова : підручник. Київ : Либідь, 2003. 640 с.

106. Яворська С.Т. Методика навчання орфографії у процесі вивчення будови слова і словотвору: навчально-методичний посібник. К.: Видавничий центр «Академія», 2014. 186 с.

107. Ягупов В.В. Педагогіка: Навч. посібник. К.: Либідь, 2002. 560 с.

108. Якиманська І., Якуніна О. Планування та технологія особистісно зорієнтованого уроку. Відкритий урок. К.: Плеяда, 2006.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета для вчителя

1. Поняття «правописна компетентність».
2. Чи задоволені вчителі рівнем власної правописної грамотності?
3. Співвідношення відсотків з оцінюванням власних знань із правопису української мови за 5-бальною шкалою.
4. Чи завжди вчителі дотримуються орфографічних і пунктуаційних норм?
5. Від чого залежить грамотність вчителів правописних норм?
6. Що під час листування в соціальних мережах вчителі дотримуються?
7. Чи підтримують вчителі внесення змін до чинного правопису?
8. Чи підтримують вчителі правила нового українського правопису?
9. Які фактори спричиняють труднощі у вчителів під час вивчення правопису?
10. Стан безпорадності вчителів під час вивчення правопису.
11. Чи користуються вчителі орфографічним словником чи надають перевагу електронному словнику?
12. Які правописні правила української мови є особливо складними для вивчення?
13. Які шляхи покращення грамотності писемного мовлення?

Додаток Б

Конспект уроку української мови для 5 класу

Тема: Правопис значущих частин слова (повторення). Вимова і написання префіксів пре-, при-, прі-

Мета: узагальнити вивчені орфограми у значущих частинах слова; навчити учнів правильно писати та вимовляти префікси пре-, при-, прі; знаходити вивчені орфограми та пояснювати їх за допомогою правил; виправляти орфографічні помилки; розвивати вміння працювати з лексичним матеріалом, творче мислення, увагу, спостережливість, пам'ять, культуру усного і писемного мовлення; виховувати любов до рідного слова.

Соціокультурна змістова лінія: Я і українська мова й література.

Тип уроку: засвоєння нових знань

Обладнання: підручник, опорні схеми, малюнки, презентація.

Хід уроку**I. Організаційний момент****1. Емоційне налаштування на урок.**

- Уже дзвінок нам дав сигнал:
Працювати час настав.
Тож і ми часу не гаймо .
Роботу швидше починаймо.

II. Оголошення теми, мети, мотивація навчальної діяльності.

- Діти, ви любите казки? Сьогодні урок ми розпочнемо з казки.

1. Інсценізація казки про братів ПРЕ-, ПРИ-, ПРІ-.

(Завдання є випереджаючим, працює одна із творчих груп).

- **Вчитель:** Одного сонячного осіннього ранку троє братів Пре -, При - та Прі - йшли по гірській рівнині (**виходять 3 брати**)

— Я премудрий, прегарний! - вихвалявся перший брат - **Пре**.

— А я - насуплено мовив **При**, - приєднуючись до слова ставити, надаю йому аж 14 значень, а в слові приймати маю аж 18.

Вчитель: Наймолодший брат Прі - повільно йшов позаду. Він був скромний і не любив вихвалитися, бо вживався лише у трьох словах.

Пре - та При - так захопилися хвосточками, що не помітили, як полетіли у прірву.

— Як мені препогано! - кричав **Пре**.

— Прийди на допомогу! - кричав **При**.

Вчитель: Прі - підійшов до ущелини і... витягнув схвильованих братів.

— Вибач, брате, - винувато мовили **Пре - та При** -. Ми зрозуміли, що не можна жити без дружби. Спасибі тобі. Ніколи не називатимемо образливим прізвиськом. У тебе ж таке гарне прізвище!

Вчитель: Брати порозумілися і задоволені повернулися до королівства «Будова слова».

Вчитель: Дякую нашим акторам! Отримайте смайлик.

2. Колективна робота. Запитання до груп.

— Про кого ця казка? (Про трьох братів.)

— Як звали братів? (Пре -, При - та Прі -.)

— Як ви думаєте, що це за брати? (Це префікси)

— А що таке префікси? (Значуща частина слова, яка стоїть перед коренем і надає словам нового лексичного значення або відтінку в значенні).

— У якій країні вивчають значущі частини слова? (Будова слова)

— (За активність отримують смайлики.)

— Отже, сьогодні на уроці ми з вами будемо працювати над вимовою і правописом префіксів пре-, при- та прі-.

— Записуємо дату і тему уроку у зошитах.

3. Бесіда з учнями.

— Діти, ви в початковій школі розглядали вимову і правопис префіксів? Яких? Пригадайте. (Написання префіксів роз-, без-, з-, с-).

4. Вправа «Відремонтуйте слова»

— Діти, вам потрібно виконати завдання на вивчену орфограму:
«відремонтуйте» слова, вставивши пропущені літери з або с. Хто
бажає?(Учень працює біля дошки)

Бе...шовний, бе...страшний, ...лити, ...падати, ро...ступитися, ...хилитися,
...чистити. **Смайлик**

— Отже, запам'ятайте, префікси роз-, без- пишемо з буквою з, а префікс с-
перед буквами **к,п,т,ф,х**.

— Для чого ми вивчаємо префікси? Чи потрібно це нам? (За допомогою
префіксів творяться слова з новим лексичним значенням або з новим
відтінком у значенні; збагачуємо мовлення новими словами) **Смайлик**

*Отже, на уроці ви повинні навчитися правильно вживати префікси пре-,
при-, при-*.

IV. Сприйняття й засвоєння нової навчальної інформації

1.Завдання

— На дошці записано пари слів. Чи виразно в них звучать ненаголошені е, и
в префіксах?(Ні, [е], [и]) Який префікс можна замінити словом дуже? - - -
Зробіть висновок.

Предобрий (дуже) – **придобритися** (неповнота дії);

премудрий (дуже) – **примудритися** (неповнота дії);

претихий (дуже) – **притихнути** (неповнота дії).

Ненаголошений голосний [е] у префіксах пре-, пере-, пред, перед-, як і в
коренях слів, вимовляється наближено до [и]. Ненаголошений [и] у префіксі
при- у вимові наближається до [е]. Щоб не помилитись у написання префіксів
пре-, при-, треба розрізняти їх за значенням.

Префікс пре- вказує на вищу міру ознаки (його можна замінити
прислівником дуже) - *прехитрий, пречудовий.*

Префікс при- вносить у значення слова відтінок
приєднання, приближення, неповноти дії й ознаки -
принести, приклеїти, присолити.

- Діти, пригадайте, у казці про трьох братів Пре -, При - та Прі -, у яких словах використовується префікс *при-*? (Прізвисько, прізвище, прірва)
- А як треба звертатися до однокласників? (По імені)
- *Отже, префікс при-* пишемо у словах прізвище, прізвисько та прірва.

2.Робота зі словниковою статтею (спостереження над мовним матеріалом).

- Діти, поясніть відмінність між *прізвищем* і *прізвиськом*.
- Дізнайтесь самостійно із підручника (ст. 84, вправа 168).

Прізвище - найменування особи, набуте при народженні або вступі в шлюб, що передається від покоління до покоління і вказує на спорідненість....

Прізвисько - найменування, яке іноді дається людині (крім справжнього прізвища та імені) і вказує на яку-небудь рису її характеру, зовнішності, діяльності, звичок. || . Конспіративна кличка або псевдонім....

- Слово **прірва** означає провалля зі стрімкими урвищами по краях, велика і глибока яма або яр; стрімке урвище. || Гірська ущелина, на дні якої тече річка, гірський потік; урвище стрімкого правого берега великої ріки....
- То в яких словах пишемо префікс *при-* ?

3.Хвилинка відпочинку

- Щоб ви набрались нових сил для наступного етапу уроку, відпочиньте і відгадайте загадку.

Ми віддавна і віками
Чесно служимо з майстрами,
Які вміють нас так вжити,
Щоб нові слова творити.
(Префікси, суфікси)

V. Підсумок уроку

1.Виконання вправи 166 сторінка 117

(Додайте до слів префікси *пре-* або *при-*, запишіть утворені слова у дві колонки і поясніть відмінність у значенні та написанні префіксів *пре-*, *при-*.)

Пре-: превеликий, пречудово, прехороший, прегарячий, предивний.

При: придунайський, прилягти, приазовський, приморський, приборувати, примружити, привітати, приклеїти, придорожній, призелений, приєднати.

То коли ми вживаємо префікс пре-, при-? *Висновок учнів. Смайлик*

2. Робота в малих групах (учні повертаються один до одного)

Побачимо, які ви дружні, як вмієте згуртовано працювати. Групи одержують завдання.

До малюнка доберіть якнайбільше слів із префіксами пре-, при-, прі-, поясніть їх правопис. Вживаючи дібрані слова, побудуйте зв'язне висловлювання (3- 5 речень). Малюнки прикріплюю на дошку перед виступом учнів

Несподівана зустріч

Присів їжачок в зеленій травичці. Він **преколючий**, але **предобрий** погляд має. **Прилетіло** **прегарне** сонечко і сіло на **прежовтий** дубовий листочок, який **пришіптує** пісеньку.

На галявині

На галявині зібралися звірі. Білочка **прибігла** та **присіла** на пеньок. У лапках тримає **пресмачний** горішок. Яка вона **прегарна**! Хвостик **розпушила** і **споглядає** на друзів. Маленька мишка **принесла** **превеликі** колоски пшениці і, мабуть, хоче **пригостити** звірів. А **преколючий** їжачок **прийшов** із грибочками.

3.Рефлексія «Чарівна скринька» (вчитель у скриньку кладе кубики, на яких записані запитання. Учні дістають кубики та відповідають).

- Написання яких префіксів ми сьогодні повторили ?
- Якого значення словам надають префікси пре-, при-, прі-?
- Наведіть приклади слів із префіксами пре-, при-, прі-.
- Яке завдання вам сподобалося найбільше?
- Чого ми навчилися на уроці? (Учні роблять висновок)

VI. Оголошення і коментар домашнього завдання.

Підручник, вивчити теоретичний матеріал на с.83; виконайте вправу № 170 (переписати, добираючи з дужок потрібну літеру). Випишіть з орфографічного словника 9 слів: 3 з префіксом пре- і по 3 з префіксом при-, що надає словам різного значення.